

TEOL

INFORMATION

Nr. 66 september 2022

KØBENHAVNS UNIVERSITET
DET TEOLOGISKE FAKULTET

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen og prodekan, professor, dr.theol. Heike Omerzu	3
Politi og privatliv i 1700-tallets Altona. Johann Peter Willebrand om politimesterens pligter og opgaver af postdoc, ph.d. Jesper Jakobsen	6
Ny teknologi i en gammel verden. Kunstig intelligens og oldhebraiske tekster af postdoc, ph.d. Martijn Naaijer og lektor, ph.d. Martin Ehrensvärd	10
Center for Paradoksstudier – med fokus på Initiativet til studiet af kirke og liturgi af cand.theol, ph.d. Nete Helene Enggaard og lektor, ph.d. Johanne Stubbe Teglbjærg Kristensen	14
Krigen i Ukraine. Teologiske perspektiver, problemfelter og praktik af forsker ved Lunds Universitet, ph.d. Emil Hilton Saggau	18
Forskelle på ortodoks og vestlig kristendom. Refleksioner over Jakob Wolfs analyse af sekulariseringen af adjungeret professor, dr.theol. Christian Gottlieb	22
Et semester i USA. En guide til udveksling på Yale Divinity School af cand.theol. Tea Kristina Lange Olsen	26
Reading the Arabic Qur'an in Early Modern Europe by postdoc Paul Babinski	31
Menneskets fordring i en åndelig virkelighed. Et ph.d.-projekt om apokalyptikkens iscenesættelse af Guds krav om lydighed af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Stefan Marinus Kristensen	35
Programmer for Teologisk Forening og Kierkegaardselskabet	39
Publikationer fra Det Teologiske Fakultet	44

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Pia Christensen på tlf. 35 32 36 08 eller på e-mail: pic@teol.ku.dk.

Meninger, der tilkendes gives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Carsten Selch Jensen.

Redaktion: Lektor, dr.theol., ph.d. Frederik Poulsen.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Arco.

Tryk: Specialtrykkeriet Arco. *Oplag:* 3.000.

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forsidebillede: Fotografiet, der er taget i maj 2022, viser Ukraines hovedstad Kyiv ved floden Dnepr. Statuen forestiller byens skytshelgen, storfyrste Valdemar. Han er også kendt som Vladimir 1. den Hellige (død 1015) eller Volodimir *på ukrainsk*. Ifølge traditionen blev han og byens befolkning døbt i floden i 988. Denne begivenhed og Nestors Krønike er omtalt i Emil Hilton Saggaus bidrag om krigen i Ukraine. Statuen af Kyivs helgen er pakket omhyggeligt ind for at beskytte den mod russiske bombardementer.

Fotografiet er taget af Milana Sribniak og stammer fra Wikimedia Commons.

Det Teologiske Fakultet
Karen Blixens Plads 16
2300 København S
Tlf.: 35 32 36 08
www.teol.ku.dk

Siden sidst

*Af dekan, professor, dr.theol.
Carsten Selch Jensen og
prodekan, professor, dr.theol.
Heike Omerzu*

Denne udgave af 'siden sidst' har hele to forfattere, idet både en fungerende og en forløben dekan har bidraget til teksten. Den nærmere grund vender vi tilbage til om et øjeblik.

Som det fremgik af sidste nummer af TEOL-information, så betød de seneste års Corona-restriktioner, at fakultetet måtte omlægge eller udskyde en god del af sine aktiviteter, ikke mindst på det fagsociale område. Eksempelvis måtte den traditionsrige julefest, arrangeret af Teologisk Forening også aflyses i 2021, mens vi ventede på bedre tider. De kom heldigvis i løbet af forårssemestret, hvor ildsjælene i den gamle forening slog til og introducerede studerende og ansatte for et helt nyt koncept: Dekanens Påskefest. Den afholdt vi fredagen inden påskeferien, og den blev – tør vi godt sige – en stor succes med hyggeligt samvær i en til lejligheden indstiftet påskebar og derefter en festlig middag på Søndre Campus. Aftenen sluttede vi af med en revy, der havde klaret 'overvintringen' aldeles udmærket og igen fik prikket til ansatte og studerende på de helt rigtige steder. Ud over påskefesten har studerende og ansatte medvirket i mange andre arrangementer og foredrag, som alle har bidraget

til at puste nyt liv i det faglige og sociale liv på fakultetet. Mange tak for det.

Semesteret rundede vi af med et andet traditionsrigt arrangement, for man skal jo ikke sige nej tak til en god sammenkomst – særligt ikke, når man er lidt i underskud. Dekanen – den fungerende – og Fagrådet blev enige om, at den lige så traditionsrige 'Dekanens Sommerfest' naturligvis skulle afholdes, i år dog i en let revideret form, da der var investeret mange kræfter og energi i den just (føltes det) afholdte påskefest. 'Sommerreceptionen', som barnet blev kaldt, blev en aldeles hyggelig anledning til at ønske hinanden god sommer og tak for et veloverstået semester og ditto eksamener.

Der er to forfattere til denne tekst, idet professor i Ny Testamente og prodekan for forskning, Heike Omerzu, i månederne maj, juni og juli var fungerende dekan på Det Teologiske Fakultet. Dekan Carsten Selch Jensen var i samme periode af rektor Henrik Wegener blevet bevilget et tremåneders forskningsophold ved Samford University i Birmingham, Alabama, USA. Fakultetet har gennem nogle år opbygget kontakter til netop dette universitet, og opholdet var derfor en fin anledning til at udbygge disse kontakter og

undersøge mulighederne for eventuelle samarbejder fremadrettet, ganske som det er tilfældet med andre udenlandske universiteter. Det blev et berigende ophold, hvor der var anledning til at sammenligne det danske videregående uddannelsessystem med det amerikanske og reflektere over ligheder og forskelle. Det gælder eksempelvis den grundlæggende uddannelsesøkonomi, hvor uddannelser er gratis i Danmark, men koster mange penge i USA hvert semester.

Samford University er et privat universitet med en god økonomi, som giver institutionen nogle udviklingsmuligheder, som man godt kan misunde dem. Alligevel er det tydeligt, at den amerikanske tradition med dyre, selvbetalte uddannelser sætter nogle skel i samfundet, som vi ikke på samme måde kender til i Danmark. Dertil kommer, at Samford har rødder tilbage i midten af 1800-tallet, solidt plantet i en baptistisk sydstatstradition, der også spiller ind den dag i dag, ikke mindst i relation til de studerendes og deres forældres forventninger til undervisning og campusliv. Her bliver forskellene igen tydelige, og det var frugtbart at tale om universitetspolitik og uddannelse med de dygtige kolleger på Samford, inden turen gik tilbage til Danmark med hovedet fyldt af indtryk og nye ideer. En stor tak til Heike Omerzu, der med stort engagement og på baggrund af mangeårig ledelseserfaring på fakultetet påtog sig opgaven som fungerende dekan i den sidste, vigtige del af forårssemesteret.

I skrivende stund ved vi endnu ikke, hvor mange nye studerende, der vil søge ind på det teologiske studium og på fakultetets øvrige uddannelser i Afrikastu-

dier, Europas Religiøse Rødder og vores stadigvæk forholdsvis nye uddannelse i Interreligiøse Islamstudier. Derudover starter også 15 nye studerende på den særligt tilrettelagte teologiske efteruddannelse, den såkaldte §1a-uddannelse. Vi ser frem til at byde alle og enhver af de nye studerende velkomne og er, når du læser dette seneste nummer af TEOL-information, i fuld gang med at introducere de nyeste årgange af studerende til fakultetet og deres nyvalgte uddannelser. Det er en god tid.

På uddannelsessiden var det også et godt semester for fakultetet, hvor alle kurser i overvejende grad var tilbage i deres vante form med fysisk fremmøde, klasserumsundervisning og eksamener ved det 'grønne bord'. Der er ingen tvivl om, at der kan være praktiske forhold for den enkelte, der kan gøre Zoomundervisning attraktiv og en let løsning i en i øvrigt travl hverdag. Erfaringen er dog rent fagligt, at intet overgår kvaliteten ved den fysiske undervisning. Derfor vil vi også fremover prioritere den form, samtidig med at vi vil benytte digitale elementer i undervisningen strategisk og som en integreret del af fakultetets efter- og videreuddannelse. Hver ting til sin tid.

På den forskningsmæssige side var det atter et godt semester for fakultetet, hvor flere store ansøgninger blev sendt af sted til offentlige og private fonde og til nationale som internationale eksterne bevillingsgivere. Der skal derfor her lyde en meget stor tak til alle kolleger, der har brugt værdifuld tid i det forløbne semester på at omsætte deres ideer til gennemarbejdede ansøgninger. Det er ansøgninger, der alle vil kunne styrke fakultetets faglige dybde og bredde – som ideer,

der nu har fået flyvehøjde og vil kunne modnes med tiden, men forhåbentlig også som konkrete bevillinger, når den tid kommer.

I foråret kunne Det Teologiske Fakultet blandt andet byde tre nye Marie Skłodowska-Curie Fellows velkomne, nemlig Jessi Orpana, med et projekt om patriarkerne i antik jødedom, Anna Mazolini, der skal arbejde med udfordringer som følge af flodkatastrofer i Mozambique, og Jacob Langeloh, med et projekt om argumentative mønstre i kristen-muslimske interaktioner. Fakultetet modtog også to bevillinger fra Maryfonden til at undersøge blasfemi i global forandring med Thomas Hoffmann som co-PI og plejehjemmets dobbelte rolle som offentlig velfærdsinstitution og privat hjem for ældre beboere med Mette Birkedal Bruun som co-PI.

I det forløbne semester kunne Det Teologiske Fakultet derudover markere afslutningen på endnu to ph.d.-forløb, idet pastor Kerstin Wimmer med stort fagligt engagement forsvarede sin afhandling *A Broken Hallelujah: A Theology of Martin*

Luther's Liturgical Simul fredag den 29. april. På tilsvarende vis forsvarede Nanna Eva Nissen sin afhandling med titlen *Forensic Theology and the Evaluation of Blasphemy Offenses. The Prosecution of the Written Pact with the Devil in Denmark-Norway between 1634 and 1754* onsdag den 27. april. Akademisk Råd tildelte dem begge ph.d.-graden ved et efterfølgende møde den 24. maj. Fakultetet ønsker dem begge tillykke med deres afhandlinger og den velfortjente grad.

Atter en gang kommer vi vidt omkring i dette nummer af TEOL-information. Artiklerne strækker sig fra politi og privatliv i 1700-tallet, over det frugtbare møde mellem data science og dødehavsruller til fakultetets nye Center for Paradoksstudier. I vil også kunne læse om teologiske perspektiver på krigen i Ukraine og om forskelle på ortodoks og vestlig kristendom, om receptionen af koranen i det tidlige moderne Europa og om apokalyptikkens iscenesættelse af Guds krav om lydighed. Endelig rummer dette nummer også en guide til et studieophold på Yale.

God læselyst!

Politi og privatliv i 1700-tallets Altona

Johann Peter Willebrand om politimesterens
pligter og opgaver

Af postdoc, ph.d. Jesper Jakobsen

Hvilke konsekvenser fik etableringen af et professionelt politimesterembede i Altona for grænserne mellem offentlig myndighed og privatliv? Dette overordnede spørgsmål danner udgangspunkt for et af de mange forskningsprojekter på *Centre for Privacy Studies*, som er et forskningscenter på Det Teologiske Fakultet. Her undersøges forandringer i opfattelser af privathed og det private i den tidlig-moderne periode med afsæt i forskellige fagtraditioner, heriblandt teologi, historie, jura og arkitektur. Kernen i forskningsprogrammet udgøres af i alt 11 historiske casestudier, der er spredt ud over Nord- og Vesteuropa og dækker den tidlig-moderne periode (1500-1800).

Fristaden Altona

En af disse 11 casestudier er Altona i årene fra 1750 til 1800. I dag er Altona reduceret til et kvarter i Hamburg, men i 1700-tallet var det en stor og betydningsfuld handelsby i den dansk-norsk-slesvig-holstenske helstat, der i størrelse kun blev overgået af København og Bergen.

Byen var en fristad, og det betød, at borgerne nød en række særlige friheder,

såsom handelsprivilegier, fritagelse fra visse skatter og afgifter og ikke mindst religionsfrihed. Omkring en femtedel af byens befolkning tilhørte forskellige kristne og jødiske minoriteter, heriblandt mennonitter, katolikker, reformerte samt tre forskellige jødiske menigheder. Derudover var Altona kendt for at huse intellektuelle og religiøse dissidenter, der satte sit præg på byens progressive intellektuelle miljø. Blandt de mest prominente var Johan Conrad Dippel, Johan Bernhard Basedow, Georg Schade og ikke mindst Johann Friedrich Struensee, der var embedslæge i byen indtil 1766.

Byens friheder skal blandt andet ses i lyset af, at de danske konger siden 1600-tallet havde bestræbt sig på at etablere byen som en handelsmæssig konkurrent til Hamburg, hvis byporte lå mindre end to kilometer fra Altonas rådhus. Men kombinationen af mange rejsende og sømænd fra handelsskibene gjorde samtidig Altona berygtet for at rumme utallige værtshuse og bordeller, hvilket blev yderligere forstærket af nærheden til Hamburg, der leverede en jævn strøm af kunder. Den praktiske håndtering af

disse problemstillinger blev i 1754 underlagt byens politimester, da der dette år for første gang oprettedes et professionelt politimesterembede i byen.

I dag forbinder de fleste begrebet politi med ordenshåndhævelse, fartkontrol og opklaring af forbrydelser, men begrebet "politi" havde en meget bredere betydning i den tidlig-moderne periode. Ordet er afledt af det græske ord for by, *polis*, og i tiden efter Reformationen etableredes "god politie"/"Gute Policy" som betegnelse for indre sikkerhed og samfundsmæssig orden. Det var i sagens natur en diffus betegnelse, men hvad det mere konkret indebar i 1700-tallets Altona, kan eksemplificeres med udgangspunkt i et konkret skrift.

Politiets pligter

I 1760 udgav Altonas nyudnævnte politimester, Johann Peter Willebrand, en lille pamflet med titlen *Gedanken von den wesentlichen Pflichten und Beschäftigungen der Policy in Altona* (de efterfølgende citater har jeg oversat fra tysk). Willebrand er en gennemgående figur i vores arbejde med Altona, først og fremmest i kraft af sit embede, men også fordi han tilligemed var akademiker med en intellektuel interesse i politiets teoretiske grundlag. Han var født ind i en købmandsfamilie i Rostock, og i 1742 tog han en juridisk doktorgrad fra Universitetet i Halle. I den forstand repræsenterer han et bindeled mellem teori og praksis.

Idealet om det velordnede urbane liv er et bærende princip i Willebrands pamflet, og et særligt påfaldende træk er hans markante interesse for befolkningens trivsel. Allerede i begyndelsen af teksten pointerer han, at politiets vigtigste opga-

ver var at sikre, at Altonas "indbyggere nyder alle former for lykke" (s. 9). Det lyder jo vældig sympatisk, og samtidig viser det, at Altonas indbyggere ikke kun betragtes som undersåtter, der skal tugtes til lydighed og underkastelse, men også som borgere med individuelle behov.

Lykkelige borgere

Selve den idé, at staten skulle skabe rammerne om borgernes trivsel og lykke, var i og for sig ikke ny i midten af 1700-tallet. Den kan som så meget andet spores tilbage til Aristoteles, der i sit værk om politik fremhævede, at *polis* skulle skabe rammerne om borgernes gode liv. Willebrands bagvedliggende forestillinger om det gode liv og statens rolle adskilte sig imidlertid markant fra antikke forbilleder. Bag Willebrands umiddelbart sympatiske tilkendegivelser om at skabe de optimale rammer for indbyggernes trivsel ligger nemlig en instrumentalisering af befolkningens trivsel og sundhed.

Willebrand havde ikke selv udtænkt det teoretiske grundlag for politiets pligter, men baserede det på en bestemt politisk økonomisk tænkning, der i midten af 1700-tallet opnåede stor udbredelse i Tyskland og Nordeuropa. Kameralisme, som det kaldtes, opstod i og omkring fyrstelige tyske hoffer i 1600-tallet, og en kernetanke var, at en stats rigdom udsprang af den indenrigske produktion. Rationalet var, at en stats indbyggere nærmest var det råstof, der via handel og manufaktur udgjorde statens indtægtsgrundlag, og staten havde af samme grund en naturlig interesse i at have en stor og stadig voksende befolkning. I den forstand var Willebrands begreb om indbyggernes trivsel i sidste ende baseret

på et økonomisk rationale, eller som han med egne ord formulerede det:

“Altonas handelsfolk er denne bys sjæl og liv, og købmændene og fabrikanterne er det fælles bedstes ære og krone” (s. 15)

Hvad der var godt for byens handel og økonomiske udvikling, blev derfor side-stillet med det fælles bedste, fordi det var i statens interesse at optimere indtægter, og statens interesser var per definition identisk med alle indbyggernes interesse. I den forstand blev Altona derfor grundlæggende betragtet som en økonomisk enhed, hvor befolkningen udgjorde det råstof, der via handel og manufaktur bidrog til den indenrigske produktion. En stor og voksende befolkning blev af samme grund betragtet som værende i statens interesse.

Befolkningstilvækst og social regulering

Willebrand betragtede det som en hovedopgave for politimesteren at understøtte befolkningstilvæksten, og han fremhævede to måder, hvorpå Altonas indbyggertal kunne forøges. Dels ved at befolkningen fik flere børn, dels ved at gøre det attraktivt for fremmede at slå sig ned i byen. Midlet til at opnå dette mål var massiv regulering af sociale forhold, der var udpenslet i de talrige politiforordninger, som gennem århundreder var blevet udstedt af kongemagten, og som politimesteren var ansvarlig for at håndhæve.

Offentlig regulering af seksualmoral og familieliv blev eksempelvis begrundet med det overordnede økonomiske befolkningsvækstrationale. Willebrand

anså det nemlig for afgørende at sørge for gode forhold for familier og unge mennesker for derigennem at forøge indbyggertallet. Gode forhold indebar minimering af udgifter til bryllup, steder at bo og alle slags børnerelaterede udgifter. Sidstnævnte omfattede oplagte udgifter som skolegang, men også:

“at forældrene ikke afskrækkes fra at få børn på grund af for høje begravelses- og sorgomkostninger for afdøde børn” (s. 13)

I forlængelse af denne noget kyniske betragtning fremhævede Willebrand også, at der skulle drages omsorg for børn født udenfor ægteskab, samtidig med at Altonas mange bordeller og tilsvarende “mordgruber for manddom og familier” (s. 12) skulle bekæmpes med hård hånd. Prostitution og dermed tab i befolkningstilvæksten skulle imidlertid ikke kun bekæmpes med opsyn og bøder. For at komme uvæsenet til livs tilskrev han også religion en central rolle. I forlængelse af Altonas religionsfrihed fremhævede han nemlig, at:

“alle fremmede religioner, bortset fra blasfemikere og religionsspottere og andre ekstreme sekter, [skulle] tolereres med kærlighed og al officiel støtte” (s. 14)

Også her sporer man en vis grad af instrumentalisering af religionen i økonomiens og befolkningstilvækstens tjeneste, da trosretning og teologi teoretisk set var mindre væsentligt for Willebrand, som i stedet lagde vægt på religion som garant for et moralsk og solidt familieliv.

Mellem teoretiske idealer og urbane praksisser

Pamfletten viser, hvor gennemgribende politimesterens pligter og ansvar i teorien var, og at grænserne mellem offentlig myndighed og privatliv var flydende. Imidlertid var der langt mellem teoretiske idealer og praktisk implementering. Etableringen af politimesterembedet i Altona blev i praksis hurtigt en katalysator for konflikter mellem borgere og myndigheder. Disse konflikter har sat sig spor i form af retslige akter, klager og andre kilder, der i dag kan studeres, og som viser, hvordan grænserne mellem indbyggernes privatliv og offentlig myndighed blev defineret og forandret i en konstant forhandling mellem teoretiske idealer og urbane liv og praksisser.

Indtil videre har arbejdet med Altona-casen udmøntet sig i fem delstudier, der betoner vidt forskellige aspekter af politimesterembedets praktiske implementering, såsom håndhævelse af støjregulering af hensyn til indbyggernes hjemlige fred og ro, samt oprettelsen og nedtrapningen af et civilt borgerværn.

I dagligdagen var Altonas religionsfrihed og tolerance heller ikke så gnidningsfri, som Willebrand til tider fremstiller

det. Minoritetskirkerne var koncentreret i kvarteret omkring *Große Freiheit* i byens nordøstlige hjørne, og min kollega Johannes Ljungberg har i sin forskning påpeget, at der jævnligt opstod småkonflikter mellem de forskellige menigheder. Eksempelvis klagede byens reformerte menighed jævnligt over, at jødiske slagtere hængte kød ud foran den reformerte kirke om søndagen. På grund af religionsfriheden var minoritetskirkerne et offentligt anliggende, så politimesteren måtte træde i karakter og håndhæve de forordnede helligdagsbestemmelser.

I et fælles delprojekt, som er baseret på omfattende empiriske studier af embedskorrespondancer og andre administrative kilder på *Landesarchiv Schleswig-Holstein*, har Johannes Ljungberg og jeg blandt andet undersøgt reaktioner på politiets indtrængen i private hjem. Det var politimesteren fuldt bemyndiget til at gøre, og retten til privatliv eksisterede heller ikke som en juridisk defineret ret. Alligevel viser både klagerne og deres efterfølgende behandling, at en begrebsliggørelse af privatlivets fred gradvist tog form som en ret til at blive beskyttet mod politiets indtrængen.

Ny teknologi i en gammel verden

Kunstig intelligens og oldhebraiske tekster

*Af postdoc, ph.d. Martijn Naaijer og
lektor, ph.d. Martin Ehrensvärd*

I løbet af de seneste årtier er det blevet klart at afskrivere blev ved med at redigere i og udvide de hebraiske bibeltekster relativt langt op i tiden. På denne måde fastholdt man teksternes relevans. En bedre forståelse af denne proces er afgørende for fortolkningen af teksterne.

I et to-årigt forskningssamarbejde mellem Det Teologiske Fakultet og Datalogisk Institut ved Københavns Universitet undersøger vi Det Gamle Testaments tekst- og sproghistorie med udgangspunkt i bibelmanuskripter fundet blandt Dødehavsrullerne. Studiet er baseret på kunstig intelligens og maskinlæring, et område som er i rivende udvikling. Der findes endnu ingen metoder til at foretage en sådan undersøgelse, så en vigtig del af projektet går ud på metodeudvikling. Projektet startede 1. oktober 2021.

Kunstig intelligens

Kunstig intelligens er blevet væsentlig mere intelligent i løbet af det seneste årti. Dette kan ses på fx Google-søgninger eller på Google Translate. Vores smartphones er også et godt eksempel. Udviklingen sker trinvis og kommer snigende. Men hvis man sammenligner nutidens telefoner og tjenester med dem for ti år

siden, kan man se en forbløffende udvikling. Dette projekt ville heller ikke have været muligt før for ganske nylig.

Der er sket store forbedringer på tre fronter. For det første har nye metoder inden for maskinlæring vist sig at være meget effektive. For det andet har hardwareudvikling nået et stadie, hvor omfattende beregninger er bredt tilgængelige uden at man skal vente for længe på at computeren får regnet færdig. De kan endda køres gratis på fx Googles servere. For det tredje, hvilket er det vigtigste for dette projekt, er mange af oldtidens tekster nu digitaliseret og frit tilgængelige online på fx GitHub.com.

Kunstig intelligens er et vidt begreb. En vigtig, konkret form for kunstig intelligens er maskinlæring. Ved hjælp af maskinlæring kan vi nu analysere sproglige udtryk, der er både komplekse og almindelige, hvilket er krævende hvis menneskelige hjerner skal gøre det uden computerhjælp. Vi kan skabe et glimrende overblik over materialet, og vi kan måske gøre det med mindre menneskelig bias end det var muligt før, idet vi nemmere med hårde facts kan underbygge eller afvise mere intuitive formodninger. For tiden undersøger vi fx James Barrs teori

om at man oftere stavede hebraiske ord defektivt (altså uden konsonanttegn brugt som vokalbogstaver) når ordene har et affiks (som fx et pronominalsuffiks).

Semitiske filologer og lingvister har traditionelt forsøgt at absorbere så mange sproglige data som menneskeligt muligt. Herigennem udvikler de deres intuition, og det hjælper dem til at rekonstruere sprogenes historie og til at forstå nye tekster, når de graves frem. Vigtige, gamle semitiske tekster dukker op hvert år. Dette er en god og nyttig fremgangsmåde. Men mennesker har deres begrænsninger.

Nye metoder

Metoden "Natural Language Processing" (NLP) søger at forstå og generere naturligt sprog. Den blev grundlagt allerede i 1950'erne, og optimismen var stor da en IBM mainframe-computer som proof of concept oversatte en række russiske sætninger til engelsk i januar 1954, kendt som Georgetown-IBM-eksperimentet. Det viste sig dog at være et meget svært problem at løse ordentligt. Tidligere brugere af Google Translate vil vide, hvor dårlig en oversætter Google var (sammenlignet med dygtige mennesker) indtil for nylig. Men hvis man ikke har brugt Google Translate i løbet af de seneste år, vil man blive overrasket over, hvor meget bedre det fungerer i dag. Googles neurale netværk producerer sætning efter sætning af ofte godt engelsk, dansk, fransk osv., og ofte – om end ikke altid – korrekt oversat.

Nye modeller og teknikker, såsom Deep Learning, har været afgørende i denne udvikling. I dette projekt anvender vi disse teknikker på oldhebraisk. Vi har desuden fået afgørende inspiration fra

bioinformatik, hvor kolossale genetiske strenge analyseres. Disse strenge minder om almindeligt sprog.

Problemet med hebraisk

Det Gamle Testamente udgør til dels tekstgrundlaget for tre verdensreligioner, men dets tidlige tilblivelse er stadig gådefuld. Tekstens udvikling studeres af tekstkritikere, og sprogets udvikling af historiske lingvister. Det er for det meste adskilte forskningsfelter, men for at få et fuldstændigt billede af teksternes historie – fordi vi ofte har flere eller mange forskellige versioner af den samme hebraiske tekst – skal de integreres. Det overordnede formål med projektet er at udvikle en metode til at integrere disse felter ved hjælp af nye maskinlæringsteknikker så vi får et mere komplet billede af udviklingen af både tekst og sprog end det er muligt i øjeblikket.

De hebraiske bibeltekster er undergået en lang proces med affattelse, redaktion og transmission. De ældste overlevende manuskripter er de versioner af teksterne som Dødehavssamfundet producerede og brugte. Men teksterne havde allerede udviklet sig i århundreder, hvor de blev udvidet og ændret løbende. Vi ved at der er dukket mange variationer op under transmissionen af teksten, da tekster ofte blev kopieret ufuldstændigt.

Mange forskere er enige om at de bibelske teksters historie og hebraisk sproghistorie er beslægtede problemer, og at man ikke meningsfuldt kan studere det ene uden det andet. I praksis er tekstkritik og historisk lingvistik dog stadig to adskilte forskningsområder. De fleste undersøgelser af hebraisk sproghistorie er baseret på et middelaldermanuskript, Co-

dex Leningradensis (L, dateret til 1008-1009 e.Kr.). Sprogforskere der bruger dette manuskript som deres hovedkilde, hævder at dets sprog er blevet bevaret gennem mange århundreder.

Men konsensus blandt tekstkritikere er at den teksttradition der findes i Codex Leningradensis, blot er en af mange traditioner, og at den ikke bør gives den fremtrædende plads som sprogforskere har tildelt den. Det er fordi tekstvariation er mere tilfældig end ofte antaget. Dette er et stort stridspunkt inden for forskningsfeltet eftersom mange hebraiske sproghistorikere er uenige med tekstkritikerne i dette.

Ved at undersøge hvordan teksterne i manuskripter grupperer sig, og hvor (in) konsistent sproglig variation er mellem og inden for manuskripter, kan man opnå en bedre forståelse af, hvordan teksttransmission og sproghistorie tog sig ud.

Projektets spørgsmål og mål

Vores forskerhold er tværfagligt og omfatter Martin Ehrensverd, specialist i hebraisk, Anders Søgaard, specialist i maskinlæring, og Martijn Naaijer, hvis ph.d.-afhandling bygger bro mellem disse to felter.

Det overordnede spørgsmål som vi stiller os selv, kan formuleres sådan: Hvordan kan maskinlæring kombineret med sekvensanalyseteknikker udviklet inden for bioinformatik anvendes som et analytisk værktøj til at studere de bibelske dødehavsruller og bidrage til (1) studiet af de hebraiske bibelteksters flydende natur, og (2) beskrivelsen af hebraisk sproghistorie?

Forskningen har to hovedformål. Det første mål er at etablere metoder til at

analysere teksternes flydende natur og deres sproglige variation. Der findes ingen gode metoder til dette, så vi vil udvikle nogle ved hjælp af såkaldte Graph Neural Networks. Det andet mål er at udvikle og anvende metoderne til bredt at analysere tekstlige og sproglige traditioner, som også vil kunne anvendes på andre antikke sprog.

Indsigter i den store Esajasrulle

Vi arbejder foreløbig på den store Esajasrulle fra Qumran. Det er en næsten komplet udgave af Esajas' Bog, og det er samme version af bogen som vi kender fra Det Gamle Testamente. Visse bøger som fx Jeremias har vi overleveret i meget forskellige versioner. Den udgave af Jeremias som oversætterne af Septuaginta brugte, var en hel del kortere, og en del af materialet står i forskellig rækkefølge. Den (for os) alternative udgave af Jeremias fandtes også i Qumran og blev brugt side om side med vores udgave.

Esajas' Bog havde dødehavssamfundet hele 22 udgaver af (mindst), men altså 22 afskrifter af samme version. De fleste af de manuskripter vi har fundet, er dog stærkt fragmentariske. At de afspejler samme grundversion, er dog bestemt ikke ensbetydende med at udgaverne var ens. I masser af detaljer varierer manuskripterne, også i forhold til vores udgave i Codex Leningradensis. Det er alt fra ordvalg til stavning.

Langt de almindeligste varianter i stavning forekommer ved de såkaldte matres lektionis, altså læsemødre, dvs. de førnævnte konsonanttegn der bruges til at indikere vokaler. Jo ældre en tekst, desto færre matres. Nogle af de tekstformer der kendes fra Qumran, er typologisk senere

end den vi kender fra Codex Leningradensis, grundlaget for de fleste moderne oversættelser. Så disse manuskripter er fulde af matres. Det gælder også den store Esajasrulle, eller i hvert fald første halvdel.

Man har nemlig længe været opmærksom på muligheden for at anden halvdel af manuskriptet blev skrevet af en anden afskriver end den første. Dels er der et lille ophold efter første halvdel, og dels er stavningen i anden halvdel ret forskellig og minder mere om Codex Leningradensis' mere sparsomme brug af matres.

Håndskriften i begge halvdele ser ens ud, men ved hjælp af kunstig intelligens har forskere i Holland påpeget systematiske forskelle. I vores projekt har vi spurgt os selv, om det mon var almindelig praksis at man deltes om opgaven med at af-

skrive så stort et manuskript som Esajas. Kun tre af de øvrige Esajas-manuskripter indeholder nok tekst til en meningsfuld undersøgelse, og vores undersøgelse viser at brugen af matres i første og anden halvdel er konstant, så det tyder ikke på at være tilfældet.

Vi har også arbejdet på nogle datasæt som vi vil offentliggøre på GitHub. Dels den samaritanske udgave af Første Mosebog, dels Esajasbogens ca. 3000 substantiver hvor vi har fjernet affikser, altså præpositioner, bestemte artikler, nominalendelser, pronominalsuffikser etc. Substantiverne i Esajas har indtil videre udgjort grundlaget for vores arbejde med at sammenligne brugen af matres i de to halvdele og i de øvrige Esajas-manuskripter.

Center for Paradoksstudier

– med fokus på *Initiativet til studiet af kirke og liturgi*

*Af cand.theol, ph.d. Nete Helene Enggaard og lektor,
ph.d. Johanne Stubbe Teglbjærg Kristensen*

Center for Paradoksstudier blev stiftet i 2021 og hører under fakultetets Afdeling for Systematisk Teologi. Det består af tre initiativer, hvoraf de første to vedrører studiet af paradokser i eksistens og livsstil og paradokser i samfund og udvikling. Det tredje initiativ, som denne præsentation fokuserer på, drejer sig om paradokser i kirke og liturgi. Alle initiativerne undersøger med en systematisk-teologisk tilgang aktuelle paradokser, som fx viser sig i form af problemer, selvmodsigelser, anfægtelser, absurditeter, meningsløsheder eller tvetydigheder.

Undersøgelsen er optaget af sammenhængen mellem forskellige perspektiver på og betingelser for paradokser samt deres erkendelsesmæssige status og betydning. Denne tilgang sigter ikke nødvendigvis mod at fjerne en modsætning eller modsigelse, men forudsætter, at den kan undersøges og måske forandres eller opløses; vores arbejde med et givent paradoks kan fx også afklare, om og eventuelt hvordan det fungerer: konstruktivt eller destruktivt. Karakteren af forskellige paradokser er altså ikke givet på forhånd, men undersøges gennem centerets arbejde.

Initiativet til studiet af kirke og liturgi udforsker kirkelige og liturgiske paradokser, herunder praksisformer, idet vi går ud fra, at de som kropslige, sansede og sproglige kan erfares tvetydigt eller modsætningsfyldt. Denne tilgang trækker på kilder fra teologiens historie, men er særligt afhængig af den nyeste post-dialektiske og kontekstuelle teologiske forskning og således præget af kropslige, inter-subjektive og kritisk kontekstuelle tilgange.

Initiativet rummer bl.a. centerets aktuelle forskning i Folkekirkens bekendelsesskrifter, i liturgi og sakramenter samt i kirke og digitalisering. Centeret har i den forbindelse bidraget til Folkekirkens liturgiarbejde, som vedrører gudstjenesten og sakramenterne nu og i fremtiden. Det gælder særligt forholdet mellem teologisk tænkning og den forståelse og praksis, som findes i stifter og sogne, hvor vi har peget på nogle af de oversete eller uerkendte præmisser i den til tider ophevede folkekirkelige debat – fx bestemte forståelser af tid, rum, historie og krop, som dukker op i spørgsmålet om dåb og nadver.

Lineær eller dynamisk forståelse af dåben?

Efter undersøgelsen *Dåbens status. Udfordringer og behov i arbejdet med dåbens teologi og liturgi*, der baserer sig på gruppesamtaler med præster og menighedsrådsmedlemmer, gennemførte vi i november 2021 med Helsingør Stift en temadag om dåb. Temadagen tog afsæt i de problemstillinger og dilemmaer, som undersøgelsen havde afdækket, og som på linje med den folkekirkelige dåbsdebat centrerede sig om spørgsmålet: Er alle uden undtagelse Guds børn og derfor frelst uafhængigt af dåb? Eller er dåben, som det siges, 'frelsesnødvendig'?

Anfægtelsen ved dåbens teologi og liturgi opstår, viste det sig i undersøgelsen, for mange præster især i mødet med udøbte og forældre til udøbte, døde børn. Den har umiddelbart sjælesørgerisk fortegn, men manifesterer sig også som en kritik af den overleverede sakramente- og syndsteologi (jf. *Confessio Augustana* art. 9 og 2). Det drejer sig især om det dåbsteologiske både-og: Mennesket er skabt godt, men født syndigt og bestemt til at genrejses i Kristus i og med sakramenterne. Dåbsteologi og dåbsritual bliver af kritikerne forbundet med en slags forvandlingssakramentalitet og en frelser- eller fortabelsesautomatik: Det influerer på gudslæren og Gud som skaber, hvis man først bliver Guds barn i dåben (hvad var barnet så før, djævlens barn?), og hvis kun døbte bliver frelst, så er dåben ekskluderende og i strid med kristendommen, hævder de.

Dilemmaerne har vist sig at have det til fælles, at de kredser om adskillelse eller forening, eksklusion eller inklusion, herunder opfattelsen af dåben som

éngangsbegivenhed. Samtidig er det karakteristisk for positionerne i dåbsundersøgelsen, at man ikke ønsker at afskaffe syndstanken, der bliver opfattet som dybt realistisk. Det er forståelsen af dåben som et brud med en tidligere tilstand, der bliver set som problematisk, mens mange derfor lægger vægten på den nye relation i dåben eller det nye tilhørsforhold som noget både bagud- og fremadrettet.

Dåbens både-og

Det teologisk problematiske opstår, når dåbens både-og tilsyneladende opløser sig i *enten* alles frelse *eller* et skisma i guds- og frelseslære. Således afføder skabelsesuniversalismen, dvs. opfattelsen, at alle er Guds børn fra skabelsen eller fødslen, at skabt og født – eller skabt og syndig – nu fungerer på samme niveau. Synd bliver dermed enten identificeret med det før dåben eller forlagt til livet efter dåben (jf. konkrete handlingssynder), hvorved selve muligheden for frelse går tabt.

En lignende selvmodsigende nivelering viser sig inden for eskatologien i form af det, som man kunne kalde en semi-imperialistisk eller ny-pietistisk frelseruniversalisme, der lærer alles frelse uafhængigt af tro, religiøst og kulturelt tilhørsforhold. Den tilsyneladende opløsning af det oprindeligt som et dilemma erfarede paradoks – dåbens både-og – viser sig nu som et destruktivt paradoks inden for skabelses- og frelseslære.

Skabelses- og frelseruniversalismens problematiske paradoksalitet hviler, viste det sig, ofte på den præmis, at skabelse, retfærdiggørelse og frelse eller distinktioner mellem trosartiklerne modsvarer en lineær forståelse af tid; fortid, nutid og fremtid: Først bliver mennesket skabt,

så falder det i synd, så bliver det genrejst og til sidst dømmes nogle ude og andre inde. I forsøget på at omgås lineariteten ophøjes og objektiviseres en af dimensionerne, fx skabelsens fortid eller eskatologiens fremtid, i et universelt evigt nu, der i yderste konsekvens overflødiggør dåben som sakramente samt abstraherer og reducerer den sammenhæng, som dåben finder sted i. En sammenhæng, der også rummer faktiske erfaringer af adskillelse og begrænsning, og spørgsmålet om, hvordan man omgås dem.

En anden, mere dynamisk og differentieret tilgang til tid og historie muliggør omvendt at knytte dåben som begivenhed til andet end et radikalt brud med en tidligere tilstand, nemlig ved at se den kontekstuellet som et konkret brud med synden og netop derfor i kontinuitet med skabelsen. Dåben kan forstås som den begivenhed, hvor mennesket bliver, hvad det var bestemt til. Således kan dåbsforståelse og -liturgi også ses som et udtryk for den forsoning eller heling, hvor skabelse, forsoning og forløsning hænger sammen.

Abstrakt eller konkret nadver?

Det nye fænomen, digital nadver, opstod under Folkekirken Covid-19 nedlukning og affødte en voldsom mediedebat, hvori nadveren blev diskuteret dogmatisk og praktisk teologisk (se vores artikel "Dansk nadverpraksis 2020-21" i *Dansk Teologisk Tidsskrift*). Som i dåbsdebatten havde den digitale nadverstrid fortrinsvist sjælesørgerisk fortegn, idet det blev opfattet som en kirkelig og menneskelig nød, at man ikke kunne samles og fejre nadver. Det skulle den digitale nadver råde bod på. Men de positioner for og

imod digital nadver, der tegnede sig i debatten, hængte ligesom ved dåben på et dybere teologisk niveau sammen med forståelsen af nadverens sakramente, herunder Kristi virkelige nærvær i brød og vin og dets tidslige og rumlige implikationer. Ligeledes syntes positionerne at have den fælles præmis, at fysisk og åndeligt bliver anset for modsætninger.

Fortalerne for digital nadver fremhævede først og fremmest troens rolle: Når indstiftelsesordene bliver modtaget i tro, bliver elementerne, uanset hvor de befinder sig, Kristi legeme og blod. Kristi nærvær skabes altså også med en eventuel tidslig forskydning mellem indstiftelse og modtagelse og er ikke afhængigt af rum eller det forsamlede fællesskab. Her til kommer, fremhævede man, at nadveren er et måltid, der udtrykker fællesskabet med Kristus og alle kristne, levende og døde. I nadveren spiser man ikke blot med de andre, der i situationen også rækkes brød og vin, men med alle troende før, nu og efter. Der er ifølge fortalerne ikke noget nyt i at fejre nadver med mennesker, der ikke er fysisk til stede sammen med en selv. Nadveren manifesterer Kristi åndelige krop i verden, og fællesskab er derfor andet end tidslig og rumlig samvær.

Modstanderne af den digitale nadver mente derimod, at nadverens enhed af ord, tegn og modtagelse i tro ikke kan tænkes uafhængigt af tid og sted. Nadveren har, hævdede de, en væsentlig fysisk dimension og forudsætter fysisk-geografisk samtidighed og samvær. Ord, brød, vin og menighed udgør en fælles sakramental helhed, hvori menighedens tilstedeværelse og samtidighed er afgørende for nadverens budskab: I nadve-

ren modtager man legemligt det fællesskab, Kristus er, og hvor Kristus bliver ét åndeligt legeme med alle sine hellige. Kristi virkelige nærvær i nadveren er ikke kun bundet til elementerne, men også til den samlede handling. Den digitale nadver blev af modstanderne anset for at være i modstrid med nadverens betydning og trække i en tvivlsom individualiserende og intellektualiserende retning.

Positionerne for og imod forudsætninger, som vores arbejde viser, en bestemt modstilling af begreberne 'fysisk' og 'åndeligt'. Denne hænger sammen med en objektiveret tilgang til tid og sted, som ikke kun er bestemmende for drøftelsen af den digitale nadver, men også kan komme til at præge den 'analoge' nadverteologi og -forvaltning. Fortalernes betoning af ord og tro tenderer således en position, hvor nadverelementerne reduceres til symboler, som understøtter ordet, mens troen tilsvarende adskilles fra det faktiske fællesskab, der i nadvermåltidet modtager og bekender den. Det fører til det afledte dilemma – eller paradoks – at formidlingens og elementernes betydning degraderes til den umiddelbare

identitet mellem ord og tro. Omvendt kan man overveje, om modstandernes (over) betoning af den individuelle fysiske krop i nadveren kan skygge for en forståelse af (Kristi og kirkens) krop som konkret splittet sammenhæng, der gennem forkyndelse og sakramenter erfares forsonet og på vej til fuldendelse. Begge dele er for så vidt lige problematiske.

Nutidige muligheder med paradokst afsæt

En hovedtanke i centerets systematisk-teologiske arbejde med kirkelige og liturgiske paradokser er, at afdækningen af oversete, uerkendte og implicite forudsætninger for tænkning og praksis ikke handler om at pege på rigtige eller forkerte svar. Vi tilstræber derimod igennem vores arbejdsform og de tilgange, vi trækker på, at re-kontekstualisere og reaktualisere med henblik på tænkningens og praksissens 'plasticitet' eller elasticitet: At nutidige forudsætninger er kontekstuel og historisk betingede, indbefatter, at vi ikke nødvendigvis bør underkaste os dem i dag, men at vi kan tage dem op som åbning for nye tilgange, perspektiver og indhold.

Krigen i Ukraine

Teologiske perspektiver, problemfelter og praktik

Af forsker ved Lunds Universitet,
ph.d. Emil Hilton Saggau

Den russiske invasion af og krig i Ukraine i foråret 2022 har åbnet en anden verden for mange i Vesten, og tidlige tiders vedtagne politik og sandheder har ændret sig siden da. Det samme gælder de teologiske perspektiver, idet nye problemfelter er blevet synlige, og fx Folkekirken står nu over for en praktisk-teologisk udfordring af dimensioner.

På Det Teologiske Fakultet og Center for Kirkeforskning er dette skifte blevet belyst først med et lyn-nummer af *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* i april og herefter en konference om emnet den 17. maj 2022. Konferencen var arrangeret sammen med Danske Kirkers Råd, Folkekirkens Mellemkirkelige Råd og Lolland-Falster Stift. I denne artikel vil jeg skitsere nogle af de centrale perspektiver, problemfelter og praktiske udfordringer fra den foreløbige teologiske behandling.

Truende skyer i horisonten

I sommeren 2021 udkom bogen, *Moderne ortodokse kirker*, som jeg redigerede og udgav med en række nordiske kollegaer. I indledningen bemærkede jeg dengang, at Ukraine var “et brændepunkt i den ortodokse verden”. Siden de tidlige 1990’ere havde Ukraine været scene

for en tiltagende kirkelig spænding, og “konflikten blotlagde flere udfordringer på tværs af de ortodokse kirker, først og fremmest at de tætte bånd til nationale bevægelser især viser sig besværlige, når grænser flytter sig, og regimer skifter”, som jeg videre skrev; “Dette forhold gøres yderligere besværligt af diverse konflikter, militære sammenstød og borgerkrige i Ukraine”.

I lyset af invasionen er brugen af ordet ‘besværlig’ en underdrivelse af, hvad der de seneste måneder har udspillet sig i Ukraine. Alligevel understreger bemærkningen fra sommeren 2021, at allerede på det tidspunkt var krigen synlig i Ukraines rødder. De rødder er i høj grad kirkelige og hænger tæt sammen med en af hovedpointerne fra bogen, som nævnes i citatet – de ortodokse kirkers tætte forbindelse til stater og nationale bevægelser. Det var som sådan ikke Ukraine, der stod tydeligst i min bevidsthed i sommeren 2021. Det var langt mere den militære oprustning i Bosnien eller den daværende udrensning af systemkritikere i Hviderusland. To andre europæiske konflikter, der lurar i horisonten. Begge steder er, som Ukraine, ramt af kirkelige stridigheder, hvor de ortodokse kirker

tørner sammen i et opgør om land, kirkesamfund og sjæle. Disse ortodokse kirkekampe er som regel en indikation på kommende politiske eller ligefrem militære sammenstød.

Den kirkelige, nationale og politiske strid i Ukraine viste sig dog som den mest alvorlige – på trods af, at de to andre potentielle konflikter ikke er drevet over. Den kirkelige splittelse i Ukraine blev et ekko i den russiske præsidents, Vladimir Putin, invasionstale, da splittelsen blev brugt som et eksempel på forfølgelsen af russere i Ukraine. En amerikansk kommentator bemærkede derfor til Putins tale: ”Tag ikke fejl, dette er også en religiøs krig”. Dette er kun blevet mere tydeligt gennem krigens første tre måneder.

Den ortodokse verden

Den religiøse dimension af konflikten hænger uløseligt sammen med selve konfliktens politiske rod, som er de kaotiske år efter kommunismens sammenbrud. I disse år skete der den måske mest markante forandring af det kristne Europa siden reformationen – en forandring, som ofte er blevet overset. De tidligere marginaliserede ortodokse kirker i Øst er igen blevet et omdrejningspunkt i samfundet. Tidligere sekulariserede stater og befolkningsgrupper er blevet kristne igen, som en serbisk religions-sociolog har beskrevet som en ‘de-sekularisering’. Det gælder særligt Rusland og Ukraine, hvor millioner af mennesker er vendt tilbage til kirkerne. Dette har en politisk og national dimension, som krigen i Ukraine understreger. Nationalt set betyder det, at de genopståede nationale identiteter, befriet fra kommunismen som ideologi, nu er knyttet til en kristen identitet. Der er

sat lighedstegn mellem at være ortodoks kristen og russer.

Instituttleder og tidligere lektor i post-kommunistisk kristendom i Rusland, Annika Hvithamar, påpegede derfor i sit oplæg på konferencen den 17. maj, at krigen kan ses som en udløber af den tiltagende kirkelige og nationale konfrontation i Ukraine. Den voksende nationale og kirkelige mobilisering mod russerne og den russiske kirke i Ukraine efter Ruslands invasion af Krim i 2014 er central for den krig, som udspiller sig i dag. Mobiliseringen fra 2014 og frem har været et forsøg på at skabe en selvstændig national-kirkelig ukrainsk identitet, som samtidig betyder marginalisering af en russisk. Udsigten til Ukraines kirkelige og nationale selvstændighed fra den russiske politiske-religiøse sfære, der ofte henvises til som den såkaldte ‘russiske verden’ – Ruski Mir – er baggrunden for Ruslands angreb. Krigen i 2022 har dog kun forstærket den ukrainske national-kirkelige mobilisering og har i virkeligheden sikret et meget stabilt fundament for en selvstændig ukrainsk kirke.

Den politiske dimension behandlede dekan Carsten Selch Jensen i sit oplæg. I krigens første uger kom den russiske ortodokse kirkeleder med en række bastante udsagn, hvor han hævdede, at Ukraine er russisk. Den samme fortælling gennemsyner Putin-regimets officielle udmeldinger. Ifølge Selch Jensen skal dette synspunkt søges i grundlæggelsesfortællingerne for det Kyiv-Rus-rige, som både Ukraine og Rusland hævder at være arvtager til. Denne grundlæggelsesfortælling kommer fra den såkaldte Nestors Krønike, også kendt som ‘Fortællingen om de svundne tider’. Krøniken er som Saxos

Danmarks Krønike en delvis gendigtning af et riges oprindelse i en mytisk fortid.

I Nestor-krøniken er det Apostlen Andreas' velsignelse af slaverne og Kyiv's bakker, som er grundlaget for forjættelsen af det nye rige. Dette når sit klimaks i dåben af Storfyrst Valdemar (russisk: Vladimir, ukrainsk: Volodimir) i Dnepr i 988. Det er denne guddommelig udvælgelse af folket, byen Kyiv og Valdemar, som den russiske patriark og styret i Moskva forsøger at fastholde og bruge politisk til at gøre krav på Kyiv. Selch Jensen noterede, hvordan den kirkeligt-nationale læsning af krøniken ofte ignorerer dele af det historiske narrativ. Det måske mest bemærkelsesværdige er, at navnet Rus vitterligt er navnet på den skandinaviske gruppe, som både i krøniken og rent arkæologisk udgjorde herskerne af Kyiv-Rus. Fyrsterne var altså skandinaviske vikinger.

Ortodokse i Norden

Hvithamar og Selch Jensen satte med deres oplæg rammen for kirkernes betydning og rolle for krigen, som også er beskrevet af Sebastian Rimestad i *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* nr. 167. Både i tidsskriftet og på konferencen vendte fokus sig mere konkret mod Norden og Danmark, som står midt i en massiv flygtningestrøm. I mine egne oplæg har jeg beskrevet, hvordan den nuværende ukrainske flygtningestrøm – i skrivende stund godt 26.000 personer – følger i fodsporene på den markante arbejdsmigration fra Ukraine, Polen og Rumænien til Danmark og Norden, som har fundet sted de sidste ti år. Før krigen var der allerede godt 120.000 central- og østeuropæiske migranter i Danmark, heraf op imod

20.000 ukrainere. Det betyder dog ikke, at der er en ukrainsk ortodoks kirkelig infrastruktur til stede til at modtage flygtningene. Tværtimod falder de kirkeligt ned mellem flere stole grundet de interne opgør mellem ortodokse kirker.

Derfor har mange folkekirker oplevet ukrainske flygtninge, som søger et kirkeligt hjemsted. Dette har ledt til et væld af initiativer og nye typer af gudstjenester, der toppede i forbindelse med den ortodokse påske. Dette er et nybrud i forholdet mellem ortodokse og protestantiske – endda katolske – kristne, et nybrud som ses over hele Europa som konsekvens af krigen og den markante vestlige opbakning til Ukraine. Mit oplæg på konferencen den 17. maj afsluttede jeg med en refleksion over, hvor grænserne for gæstfrihed går. Konkret ser jeg denne grænse ved nadverbordet, idet nadverforståelsen er så forskellig i ortodoks, katolsk og protestantisk teologi. Opfordringen fra min side er at tage denne forskel alvorlig og ikke falde i en grøft, hvor ukrainere bliver genstand for proselytisering.

Den danske folkekirkepræst med rødder i Ukraine, Olga Grygorieva, fortsatte i samme spor ved at tale om Folkekirkenes rolle og ansvar i mødet med ukrainske flygtninge. Grygorievas hovedpointe var, at Ukraine er et meget forskelligartet folkefærd med en anderledes kulturel og sproglig baggrund. Allerede før krigen var der interne konflikter mellem befolkningsgrupper, som krigen kun har forstærket. Hun understregede derfor, at for mange ukrainere, inklusiv hende selv, er russisk fortsat et vigtigt sprog, og man kan ikke frasige sig en vis tilknytning til Rusland – uagtet det nuværende regimes ageren. Der er forskel på det russiske

regime og russere, og særligt russisk talende ukrainere. Folkekirken bør kunne favne alle mennesker som netop mennesker.

Kirkernes møde med ukrainske flygtninge

Konferencens sidste del fokuserede på udfordringerne i Folkekirken møde med ukrainske flygtninge. En række migrantpræster ledte de indledende workshops, hvor deltagerne, en blanding af studenter, præster, forskere og praktikere, diskuterede en række spørgsmål. Adjunkt i praktisk teologi, Mikkel Gabriel Christoffersen, samlede de forskellige gruppers input, hvorefter dagens ordstyrer, journalist Christoffer Emil Bruun, brugte dem som indledning til den afsluttende paneldebat.

I panelet sad Olga Grygorieva, Søren Dalsgaard fra Det Mellemkirkelige Råd

og Irina Bernstein, ukrainskfødt bestyrelsesleder for Sankt Petri Skole i København samt mig selv. Debatten drejede sig særligt om, at Folkekirken kan spille en rolle som den, der griber og forbinder mennesker, som det offentlige overser. Det offentlige system kan mange ting, men en række lav-praktiske ting melder sig for flygtninge, som kirken kan og bør hjælpe med. Det kan være lige fra at være bisidder og hjælpe med at udfylde formularer om fx opholdstilladelser fra det offentlige, som kun er på dansk, til at køre flygtninge til møder med kommunen.

Dette diakonale arbejde er afgørende for de ukrainske flygtnings integration og ophold i Danmark. Ordstyren, Christoffer Emil Bruun, rundede derfor debatten af med at pointere, at kirken bestemt har en rolle at spille, hvis den tager ansvaret på sig.

Forskelle på ortodoks og vestlig kristendom

Refleksioner over Jakob Wolfs analyse af sekulariseringen

Af adjungeret professor, dr.theol. Christian Gottlieb

Er sekularisering et universelt vilkår eller et særtræk ved den vestlige verden? Dette spørgsmål melder sig i selskabet med Jakob Wolfs nye og læseværdige bog *Sekularisering: Religionens betingelser i det moderne samfund* (Eksistensen, 2022). For hvordan kan vi forstå fænomenet i lyset af erfaringerne med sekularisering og modernisering i ortodokse lande, navnlig i Rusland?

Sekulariseringens baggrund

At sekularisering er et uomgængeligt vilkår i moderne vestlige samfund, vil næppe nogen bestride. Også selv om religion siden 1990'erne i almindelighed synes at have genvundet en vis opmærksomhed og sekulariseringstendensen at have tabt noget af pusten, er det dog indlysende, at sekularisering har sat et dybt og varigt præg på den vestlige verden. I en sådan grad at de historiske kirker på flere måder har mistet meget terræn, og at alment udbredt kristen bevidsthed må anses for om ikke tabt, så dog stærkt reduceret. Der er derfor god grund til at se nærmere på sekulariseringens baggrund, konsekvenser og mulige udveje. Det er ærindet i Wolfs bog.

Analysen tager udgangspunkt i den canadiske filosof Charles Taylors store værk, *A Secular Age* (2007), suppleret med teorier af Max Weber, men Wolf forholder sig samtidig kritisk til begge. Fra Taylor henter han ikke mindst teorien om tilstedeværelsen af nogle "sociale baggrundsforestillinger" (*social imaginaries*) (s. 15), som til enhver tid rummer, hvad der i et samfund anses for selvfølgeligt og derfor uanfægteligt, men også derfor er meget svært at tænke ud over.

Wolf beskriver relativt kortfattet, men meget klart og koncist, forudsætningerne for og udviklingen af sekulariseringen gennem de skift i baggrundsforestillinger, der er sket fra før-moderne tider over moderniteten til i dag. Wolf analyserer denne udvikling inden for fire aspekter: forståelsen af selvet, af universet, af tiden og af samfundet. Alle fire belyses også hver for sig ud fra fænomenologien, som modvirker sekulariseringen ved at åbne et rum for en religiøs livstydning, der ellers synes tabt i modernitetens "affortryllelse" af verden.

Fokus på Vesten

Af gode grunde forholder Wolf sig først og fremmest til, hvordan denne udvikling har udfoldet sig i Vesten, i det katolske og protestantiske Europa, hvor tankerne blev tænkt og opdagelserne gjort og efterhånden gennemtrængte de sociale baggrundsforestillinger, som præger moderniteten. Dog nævner han i sin indledning (s. 10) også det "syrebad", som den religiøse livstydning har været igennem i kommunistiske lande i skikkelse af "aggressiv religionskritik og statslig antireligiøs propaganda", samt det bemærkelsesværdige i, at religionen alligevel har overlevet, netop "fordi den har fat i noget uomgængeligt virkeligt". Som det fx viser sig ved det bånd, som efter Sovjetunionens fald nu igen knyttes mellem stat og kirke i Rusland. Men ellers forholder fremstillingen sig ikke til den måde, hvorpå sekulariseringen er kommet til udtryk i andre dele af kristenheten. Det gælder især de ortodokse lande, hvor sekularisering (med Grækenland som eneste undtagelse) har vist sig i en totalitær skikkelse.

Ganske vist er der næppe heller basis for at hævde, at sekulariseringen som sådan har et andet indhold eller rejser fundamentalt andre spørgsmål i en (russisk-) ortodoks sammenhæng end i en vestlig. Ikke desto mindre er det dog klart, at sekulariseringen er kommet til Rusland og andre ortodokse lande på så radikal, voldsom og omkostningsfuld en måde, at problematikken her så at sige træder frem i potenseret form. Hvad der i Vesten har været under gradvis udfoldelse gennem flere århundreder på relativt fredelig vis (om end fx den franske revolution overhovedet ikke var fredelig) og i vid

udstrækning endda frivilligt, er i Rusland på en måde blevet komprimeret på mindre end et århundrede på ekstremt voldsom og brutal vis og med dybtgående og traumatiske omkostninger for både mennesker og kultur. Spørgsmålet er, hvilken forskel dette gør for forståelsen af sekulariseringen og dens virkninger.

A-religiøsitet og selvet

I hvert fald to punkter i analysen påvirkes af den totalitære erfaring.

Det første punkt drejer sig om den basale indsigt om sekulariseringen, som Wolf henter fra Taylor: At det sekulære ved den moderne verden ikke består i, at religion som helhed er forsvundet eller bliver umulig, men blot i at a-religiøsitet er en mulighed, som kan sameksistere med religiøsitet. I den sekulære tidsalder kan man i princippet være religiøs eller a-religiøs, som man selv vil. Dette er til gengæld en grundlæggende forskel i forhold til den før-moderne verdens allestedsnærværende religiøsitet.

At denne beskrivelse holder stik i Vesten, er åbenlyst, men om den også holdt stik i de tidligere socialistiske lande er langt fra sikkert. Ganske vist var det aldrig formelt forbudt at være religiøs i disse lande (med undtagelse af Albanien), men det var dog i al fald i visse perioder så risikabelt og omkostningsfuldt, at det i praksis har afholdt mange fra at vedstå en eventuel religiøsitet. I de tidligere socialistiske landes udgave af moderniteten var det normale på samfundets overflade en allestedsnærværende a-religiøsitet; om ikke en fuldstændig ophævelse af al religion, så dog en konsekvent tilstræbt tilnærmelse til det. Selv om dette som sagt ikke ændrer indholdet af sekularise-

ringen, så fremhæver dens tvangsmæssige gennemførelse i høj grad dens indbyggede paradoks: At sekulariseringen, som i princippet hævdes at befri mennesket for åndelig formørkelse og social, politisk og anden undertrykkelse, i realiteten erfares som det stik modsatte: Åndelig tvang og massiv undertrykkelse. Millioner af religiøse mennesker er døde af det. I forhold til denne erfaring er det "ubehag i moderniteten" (s. 164), som Wolf præcist udpeger, langt mere end bare et ubehag.

Det andet punkt er for så vidt forudsætning for det første og drejer sig om opfattelsen af selvet. Her indleder Wolf med at påpege, at det "vigtigste af de skift i sociale baggrundsforestillinger, der sætter skel mellem før-moderne og moderne tid, er det skift, der finder sted i forestillingen om det menneskelige selv" (s. 25). Det er altså ikke, som ofte antaget, først og fremmest den videnskabelige og tekniske udvikling, som betinger moderniteten og sekulariseringen. Kimen til den moderne verden ligger i opdagelsen af det autonome menneskelige selv, som lever "forskanset i et sikkert rum, hvorfra vi kan gribe ind i verden" (s. 36) og ikke blot undergivet nogle udefra kommende påvirkninger.

Et af de mest klassiske udtryk herfor er Kants filosofi om det enkelte menneskes moralske autonomi, som er en basal forestilling i vestlige samfund, en uopgivelig forudsætning for menneskerettigheder, demokrati og retssamfund. Således får denne forståelse af individet også betydning for forståelsen af samfundet, som Wolf også påpeger (s. 100). Ligele-

des er opfattelsen af selvet en forudsætning for den matematik og naturvidenskab, der fører til den moderne forståelse af universet (s. 64).

Anderledes i øst

I de tidligere socialistiske lande så billedet dog noget anderledes ud. For selv om marxismen idehistorisk set selvfølgelig har del i samme moderne udvikling, blev (sovjet)marxistisk praksis dog i høj grad præget netop af dennes manglende eksistentielle og moralske dimension, hvorved selvets eller individets rolle underbetones i forhold til de objektive historiske kræfter. Også selv om man vil mene, at henvisningen til disse "objektive kræfter" blot var et ideologisk påskud for partiets reelle diktatur, blev resultatet det samme for den enkelte: ingen moralsk autonomi, intet "forskanset" selv, i princippet ingen "privat" sfære. Og i forhold til samfundet som helhed derfor heller intet retssamfund, intet reelt demokrati, ingen respekt for individuelle rettigheder som fx reel religionsfrihed. Om end dette måske kan betragtes som en form for regression tilbage til en før-moderne situation, skete det dog stadig i en principielt moderne, totalt sekulariseret, a-religiøs kontekst. I Sovjetunionen og de øvrige stater under dets dominans var det ikke guddommelige kræfter, der udøvede deres arbitrære magt over den enkelte, men partiet.

Som disse to eksempler viser, er det åbenlyst, at sekulariseringen også havde andre udtryk og delvis andre konsekvenser i de totalitære lande end i Vesten, selv om indholdet i princippet var det samme. Ligeledes er det åbenlyst, at sekularise-

ringen i disse lande på en vis måde blev gennemført med betydeligt større radikalitet og konsekvens end i Vesten.

At disse lande så også for en stor dels vedkommende er ortodokse, er formentlig heller ikke uvæsentligt, om end det er en vanskelig og kompleks opgave at indkredse, præcis hvilken rolle det spiller. Generelt kan man dog påpege disse landes mindre grad af kulturel og mental parathed. De sociale baggrundsforestillinger, som i Vesten er blevet skabt af renæssancen, reformationen og oplysnings-tiden (som Wolf analyserer på s. 100ff.), har kun i ringe grad eller slet ikke gjort sig gældende i de ortodokse lande, som stort set ikke har haft del i disse vestlige udviklinger. Til gengæld har den teokratiske byzantinske arv, som pr. definition er uforenelig med sekularitet, spillet en betydelig rolle. Dette har været medvirkende til, at den brede russiske befolkning var meget lidt modtagelig for sekulariserende tendenser og omvendt, at den revolutionære bevægelse, i særdeleshed Lenin og hans bolsjevikiske parti, blev så uforsonligt militant i sin ateisme og sekularisme. Måske er det ikke overraskende, at konfrontationen mellem tradition og sekularitet blev så meget skarpere og mere radikal i Rusland end i Vesten.

Forskelle på øst og vest

Dette leder videre til spørgsmålet om, hvorvidt denne forskel kan forklares blot som et udtryk for forskellige grader af udvikling (som en udbredt vestlig "social baggrundsforestilling" tænkeligt ville give anledning til at mene), eller om der vitterligt er nogle dybe årsager at finde i forskellen på ortodoks og vestlig kristendom (som mangan ortodoks antagelig ville mene). Er sekulariserings et universelt vilkår, der kan betragtes som alle religiøse kulturers potentielle skæbne, eller vil den forblive et vestligt særtræk?

Et svar på dette vanskelige spørgsmål kan selvsagt ikke gives her. Tværtimod giver følgende lille iagttagelse fra det virkelige liv kun mere anledning til at overveje det: At kirken i Rusland og andre ortodokse lande rigtignok har overlevet den totalitære sekulariserings "syrebad", så den nu igen er i kraftig vækst, mens kirken i det forhenværende DDR, den evangelisk-lutherske kirkes fødeland, stort set er død af samme syrebad. Uden mindste tegn på genopstandelse. Så måske behøver de ortodokse i kraft af deres anderledes historie ikke fænomenologiens hjælp til at genåbne rummet for den religiøse livslydning, som de måske aldrig rigtig har forladt.

Et semester i USA

En guide til udveksling på Yale Divinity School

Af cand.theol. Tea Kristina Lange Olsen

I foråret 2022 var jeg udvekslingsstuderende på Yale Divinity School i New Haven. Semesteret i USA gav mig mulighed for at lære den amerikanske universitetskultur at kende, som på Yale Divinity School særligt er præget af diversitet i mødet mellem blandede nationaliteter og landets mange forskellige kirkeretninger. Ud over det rige økumeniske og multikulturelle miljø er der en tæt forbindelse

mellem de akademiske fag og den personlige tro, som adskiller sig fra teologistudiet i København.

I denne artikel vil jeg give gode råd til planlægning af et ophold, beskrive det faglige miljø, og fortælle om de vigtigste perspektiver, som jeg har taget med mig hjem. Jeg har haft en oplevelse for livet, og kan anbefale alle nysgerrige medstuderende med mod på eventyr at undersøge muligheden for at læse et semester i USA.

Marquand Chapel på Yale Divinity School

Inden du tager afsted

I efteråret 2020 besluttede jeg mig for at undersøge muligheden for at komme på udveksling til USA igennem Det Teologiske Fakultets aftale med Yale Divinity School. Selve ansøgningen til opholdet bestod af en to-siders motiveret ansøgning på engelsk, som skulle indsendes i begyndelsen af marts 2021. Ansøgningen skulle ledsages af eksamensbeviser, faglige udtalelser og forhåndsgodkendelse af fag. Efter indstillingen var der yderligere en række formalia, der skulle opfyldes. Jeg skulle officielt indskrives, dokumentere min finansiering af opholdet og modtage et fysisk underskrevet optagelsesbrev med posten til brug for

Day Missions Room Yale Divinity School library

udstedelse af et J1-studievisum. Selve visumprocessen må derfor forventes at tage noget tid. Inden man beslutter sig for at tage af sted, skal man derfor indstille sig på, at udveksling til USA kræver en del tålmodighed og praktisk papirarbejde.

Derudover er det anbefalet, at man som en forberedelse til opholdet tager en TOEFL-test, som dokumenterer ens engelskkundskaber. En god forberedelse til dette er at gøre brug af KU's sommerkurser i akademisk engelsk.

Samarbejdsaftalen mellem Yale og Københavns Universitet betyder, at man kun skal betale 20% af studieudgiften, som kan dækkes af SU's udlandsstipendium. Det er dog en god idé at søge private legater ved siden af, da leveomkostningerne generelt er høje i New Haven.

I forhold til at finde bolig er det ofte muligt at leje et værelse, en lejlighed eller et hus med nogle andre studerende. Det er imidlertid ikke muligt som udvekslingsstudent, som studerer ét semester, at bo på kollegierne på campus. Jeg boede selv på et værelse ca. 10 minutters gang fra skolen hos en sød, jødisk familie. Gå efter en bolig så tæt på Campus som muligt, da området er sikkert, og de sociale arrangementer ofte finder sted på skolen eller på de omkringliggende kollegier.

Den første tid

Når du planlægger din rejse til Yale Divinity School, vil jeg anbefale, at du kommer en uge eller to inden semesterstart og får styr på de praktiske ting såsom studie-kort, rundvisning og bogkøb. Det er i receptionen muligt at booke en rundvisning med en ældre studerende, som fortæller om praktiske forhold og skolens historie. Derudover kan alle bøger købes i kælderen i Yales Bookstore på 77 Broadway i New Haven.

Den første uge kan også bruges på at lære New Haven bedre at kende f.eks. ved at gå på opdagelse på Sterling Memorial Library, tage på det gratis kunstmuseum Yale University Art Gallery samt at spise frokost i den store spisesal i Schwarzman Centeret.

I forhold til fagtilmelding kan man i den første måned af semesteret til- og afmelde sig fag. Derefter skal man meddele sin personlige vejleder, hvilke fag man vil følge. Dette er lidt anderledes end på KU, men giver mulighed for at prøve fag af og møde underviserne, inden man vælger sine endelige fag.

I forhold til det sociale liv er Yale

Til samtale om tro og det gode liv med professor og samtidsteolog Miroslav Volf med mine to danske medstuderende Samuel og Frederik

en stor institution i byen, som rummer mange tilbud og muligheder for at socialisere. For mit vedkommende engagerede jeg mig i den lutherske studenterforening LuMin på Yale og kom også flere gange til gudstjeneste i weekenden i den lutherske kirke Bethesda. Derudover var jeg flere fredage til arrangementer hos Rivendell Institutet, som forbinder alle studieretninger på Yale, til debat om spændingsfeltet mellem den personlige kristne tro og livet i en akademisk kontekst. Den første fredag i måneden er der oplæg fra en akademisk ansat ved Yale, typisk en lektor eller professor, mens de andre fredage består af studenteroplæg og studiekredse. Det var til disse arrangementer, at jeg opbyggede en omgangskreds og fik en hverdag ved siden af studielivet. På Yale Divinity School er der desuden mulighed for at deltage i andagt alle hverdage kl. 11.30 i Marquand Chapel, stedets egen kirke.

Det var min oplevelse, at det tager tid at finde sig til rette på et nyt universitet,

men den første måned var også en tid, hvor jeg mødte mange nye mennesker. Amerikanerne er som folkefærd åbne og gode til at inkludere nye studerende i deres fællesskaber f.eks. ved at invitere en med til forskellige arrangementer rundt omkring i byen.

Det faglige indhold

Inden jeg tog afsted, var jeg spændt på, hvordan det faglige niveau og miljø ville være i forhold til teologi på Københavns Universitet. Min oplevelse var, at læsbyrden i mine fag generelt var større end i København. Pensum indeholdt bl.a. flere værklæsninger, særligt i dogmatik, hvor pensum indeholdt hele syv fulde værker. Det skal man dog ikke lade sig skræmme af, da man som teologistuderende fra København har en stærk faglighed, som bestemt er på niveau med ens amerikanske medstuderende.

For at afløse 30 ECTS-point på Yale Divinity School kræves det fra Københavns Universitets side, at man er tilmeldt to fag. Det indebærer, at arbejdsbyrden generelt er lavere for en dansk udvekslingsstuderende end for de øvrige amerikanske studerende, som normalt har tre til fire fag per semester. Det er dog helt almindeligt at være gæstestuderende på flere andre fag, og jeg deltog selv i et fag ved siden af for at få mere udbytte af opholdet.

Fagene er opbygget omkring en række afleveringer og præsentationer i løbet af semesteret, som samlet set udgør eksamen. Der var således ikke en decideret læseferie i slutningen af semesteret, da den sidste eksamensopgave skulle afleveres til den sidste undervisningsgang. Dog er praksis tilsyneladende, at underviserne

ofte giver de studerende en uge ekstra til at aflevere den sidste afsluttende opgave.

Tro og minoriteter

Det var min oplevelse, at den personlige tro fyldte mere i undervisningen end på teologi i København. Eksempelvis bestod min afsluttende eksamen i dogmatik i at udforme en personlig trosbekendelse. Det var som studerende en sund øvelse at spørge sig selv, om den teologi, man arbejder med, er overbevisende i forhold til ens egne teologiske værdier. Fordi ens eget jeg bliver bragt så aktivt ind i undervisningen, er skellet mellem det religiøse og det akademiske ikke så skarpt, og det virker, som om der er taget højde for, at de fleste studerende trods alt uddanner sig for at virke som præster eller formidlere af kristendommen i undervisning og samfund. Derudover havde underviserne generelt et stort akademisk netværk, som kom i spil ved de mange gæsteforelæsere i løbet af semesteret, hvilket gav de studerende mulighed for at møde og stille direkte spørgsmål til de forskere, som man beskæftigede sig med i undervisningen.

Noget, der adskiller sig fra studielivet i København, er også, at den amerikanske forskningskultur er præget af en særlig hensyntagen til minoriteter. Black Theology er en fast del af pensum i en lang række kurser, og mit møde med denne teologi gjorde mig opmærksom på, at forsoningsprocessen mellem de hvide og sorte amerikanere ikke er slut endnu. Jeg oplevede også, at akademiske artikler, som f.eks. pegede på etnografiske og sociologiske sammenhænge mellem de oldisraelitiske samfund og nulevende afrikanske stammesamfund, blev kritiseret som racistiske. Det var i sådanne

sammenhænge interessant at opleve diversiteten i det amerikanske samfund og kulturforskellene til Danmark, samt hvordan disse problemstillinger indtog en fremtrædende rolle i det akademiske miljø. Der var desuden et stærkt fokus på kirkens rolle og den sociale ulighed i USA på prædikestolen i Marquand Chapel.

Perspektiver fra USA

Det, som jeg særligt har taget med mig hjem fra opholdet i USA, er, at min verden er blevet større. Det kommer til udtryk ved, at man møder studerende fra mange verdensdele, som har forskellige fagligheder og erfaringer med sig, som er anderledes fra ens egen. Amerikanerne har typisk læst en anden bachelor forud for teologistudiet, og jeg havde f.eks. fag

Dåbsfest i Marquand Chapel varetaget af den episkopale kirkes biskop fra New Jersey

New Haven thin crust pizza

sammen med studerende med baggrund i assyriologi, psykologi og økonomi.

Underviserne på Yale Divinity School er desuden gode til at dele deres netværk og at lade deres døre stå åbne for vejledende samtaler. På den måde kan man

som studerende blive præsenteret for faglige karrieremuligheder af erfarne forskere, der er rige på kontakter til andre forskningsmiljøer overalt i verden, og som ønsker at hjælpe en på vej i forhold til ph.d.-programmer. Opholdet på Yale har på den måde udvidet min horisont med hensyn til alle de muligheder, man har som teolog i udlandet, og det har bestemt bekræftet mig i, at teologiuddannelsen i København klæder en godt på til at arbejde i en international kontekst.

Derudover får man som studerende på et personligt plan mulighed for at opbygge et netværk i udlandet og ikke mindst knytte nye venskabsbånd på tværs af kulturer og landegrænser. Jeg fik også mulighed for at rejse i min springbreak, hvor jeg både kom omkring Washington og New York, ligesom der er rig mulighed for at rejse rundt i USA efter udvekslingen.

Hvis du har fået blod på tanden til at søge udveksling i USA, kan du rette henvendelse til faglig vejleder og kontaktperson for udvekslingsaftalen med Yale Divinity School, lektor Frederik Poulsen.

Reading the Arabic Qur'an in Early Modern Europe

By postdoc Paul Babinski

For centuries, orientalist scholars in Europe have read and annotated the Qur'an, the central text of Islam. How did these scholars work? And what can their readings tell us about changing European attitudes toward Islam?

Orientalist scholars

In November 2020, I joined the ERC Synergy project “The European Qur'an: Islamic Scripture in European Culture and Religion 1150-1850” (EuQu) at the University of Copenhagen's Faculty of Theology as a postdoctoral researcher. My project traces the changing practices of reading the Arabic Qur'an in early modern Europe through a survey of annotated Qur'an manuscripts and printed books. My work builds on the scholarship of generations of historians (several of whom I have the pleasure of working with here in Copenhagen) who have sought to recover the intellectual and social contexts of oriental studies in Europe from the Renaissance to the present, reconstructing a vast network of scholars and teachers stretching from Oxford, Leiden, and Madrid to Istanbul, Aleppo, and Isfahan. These scholars contributed to an increasingly specialized field of

oriental studies and, more broadly, a new understanding of Islam within Western and Central Europe.

In particular, I am interested in what this scholarship meant in practice: the lived experience of orientalist learning. How did scholars read? How did they learn languages? Did they work alone or collaborate with others? Sometimes the orientalists themselves can serve as informants, in their letters and in the prefaces they wrote for published works. More often, however, we must look to their notes for answers. In deciphering texts, compiling information, and producing scholarship, orientalists left a trail of annotations in manuscripts and printed texts that lets us trace—often with remarkable detail—how they worked.

Doing so gives us a fuller picture of the methods of early modern orientalists, as well as new perspectives on basic historical questions. For instance, in identifying new manuscripts, bringing together dispersed scholarly libraries, and attributing and deciphering annotations, historians have provided a much deeper understanding of the continuities between orientalist and Islamic and Eastern Christian learning. A European orien-

talist faced with a tricky word might turn to an Arabic encyclopedia or a Turkish or Persian commentary, and they often worked closely with scholars from Ottoman Europe, Asia, and Africa.

A puzzle of annotations

In this kind of research, every annotated book becomes a puzzle. Informed by often unconscious conventions of note-taking picked up through schooling and emulation, it was natural for early modern scholars to think through texts pen in hand, and we often find books bursting with the notes of seventeenth or eighteenth-century readers. However, these readers rarely left information about how, when, and where they read. Piecing that together can involve comparing handwriting across manuscripts to make attributions, identifying sources used to decipher or gloss the text, and differentiating between the layers of writing that accrued over time.

Much of my work so far has focused on the identification and analysis of these annotated books through a survey of major early modern collections. I work systematically, examining each volume to compile a database of information on individual books and their provenance. This database allows me to reconstruct dispersed libraries, bring together volumes that were read or studied together, and identify the handwriting of individual orientalist. In this work I have benefited enormously from the help of librarians who have given me invaluable advice and encouragement, and who have facilitated the consultation of a large quantity of manuscripts. In this respect, I am particularly fortunate to be

working in Copenhagen, whose Royal Library possesses one of Europe's finest collections for the study of the history of oriental studies.

Changing attitudes to Islam

What can the early modern orientalist's Qur'an tell us in light of these methods? Quite a lot, in fact, about both changing European attitudes toward Islam and the development of European oriental studies more broadly. No other work in Arabic was more frequently read, and the abundance of Qur'an manuscripts with annotations attests to both enduring interest among orientalists and the growing availability of sources for its study.

Manuscript sources allow us to trace parallel developments at different levels of scholarship. Among the most advanced early modern orientalists, they show how generations of students and teachers contributed to increasingly sophisticated methods of Qur'anic study through the analysis of Arabic commentaries, as well as translations in Persian and Turkish. Manuscripts with multiple layers of notes attest to both collaboration between scholars and the critical role played by the manuscript transmission of unpublished scholarship. We find, for instance, instruments of scholarship, such as indices, compilations of Qur'anic vocabulary, and guides to the Arabic grammatical terminology used in commentaries, passing from orientalist to orientalist. Excerpts and annotations also show an increasing breadth of orientalist study of Islam, with new interests in hadith, Islamic law, and the varieties of religious practice developing over the early modern period.

Annotated Qur'an manuscripts

The study of annotated books also illuminates a much larger group of readers who approached the Qur'an through available translations and specimens in print. These works, largely written in Latin, guided a more selective study of the Arabic text. Indeed, the manuscripts of these readers suggest the challenges and limitations of Arabic studies. One example is the German orientalist Abraham Hinckelmann, today famous for producing the first widely available printed edition of the Qur'an, in 1694. Until recently, we had little knowledge of the extent of Hinckelmann's Arabic studies. In the EuQu project, where we are reconstructing his reading of the Qur'an across multiple manuscripts, this more granular view has cast light on both the German orientalist's limitations as an Arabist and his indebtedness to earlier scholars. Whereas Hinckelmann claims to have worked through an Arabic commentary, his notes reveal instead a piecemeal study of the Qur'an through available Latin and French printed sources. The numerous annotated copies of Hinckelmann's edition that we have identified in turn show how generations of later scholars used the printed text as a space to collect glosses and information from a variety of other sources.

Other manuscripts show the different techniques used to align Qur'an translations and extract glosses for the study of the original Arabic text, such as a French interlinear translation of the Qur'an, now in the French National Library in Paris, that was produced by a group of students on the basis of André Du Ryer's translation, or an interleaved manuscript

in Stuttgart that shows the German orientalist Wilhelm Schickard studying the Qur'an alongside the Latin translation of Bibliander's edition. Charting these efforts over time, we can follow the increasing sophistication and availability of material for Qur'anic study.

The circulation of manuscripts

Annotations illuminate the circumstances under which Qur'an manuscripts came into orientalist collections, and the trajectories of individual manuscripts link the advancement of oriental studies with European histories of war and diplomacy. Ownership inscriptions in particular provide valuable information and are sometimes accompanied by detailed accounts of the circumstances under which the manuscript was acquired. For instance, we find numerous inscriptions that link copies of the Qur'an to merchant and diplomatic networks, as travelers abroad acquired gifts or souvenirs, and orientalists used increasingly stable diplomatic relations with the Ottoman Empire as an opportunity to amass collections of Islamic manuscripts.

War played a similarly important role in the circulation of Qur'an manuscripts in the seventeenth and eighteenth centuries, especially in Central Europe. Most notably, in the years after the Ottoman retreat that followed the Siege of Vienna in 1683 armies pushed deep into Ottoman Europe and soldiers looted hundreds of manuscripts from conquered Ottoman cities such as Buda. Many of these manuscripts contain detailed notes commemorating their looting, as we find, for instance, in a number of volumes looted from the Great Mosque in Buda. In addi-

tion, the notes of later owners allow us to reconstruct the circulation and gradual consolidation of Qur'an manuscripts into scholarly collections and major libraries. The German orientalist Andreas Acoluthus, for instance, collected dozens of Qur'an manuscripts, often noting on their endpapers where—and from whom—he acquired them. Most had been looted from Ottoman Europe, and they served Acoluthus in an ambitious project to publish a polyglot Qur'an in Arabic, Persian, Turkish, and Latin.

A history of reading

My aim is to bring together these diverse sources into a new account of the early modern European encounter with the Arabic Qur'an as a history of reading. Taken together, they suggest that orientalist Qur'anic study was a collective endeavor that gradually evolved over time while remaining rooted in an earlier Islamic philological tradition. As part of the EuQu project, I am writing a monograph that will chart this transfor-

mation of orientalist Qur'anic study as a paradigmatic example of the transfer of philological knowledge from the Islamic world into non-Ottoman Europe and a case study in the origins of world literature. I hope that my research will offer the foundation for a comprehensive survey of annotated Qur'an manuscripts in European collections.

At EuQu, I am also fortunate to be able to participate in a major new project to build a database of printed works and manuscripts related to the study of the Qur'an in Europe. This is a collective effort bringing together each of the four teams that make up the EuQu project (in Copenhagen, Madrid, Nantes, and Naples) and it promises to uncover new connections and insights from the mass of information produced by EuQu researchers.

Finally, I am grateful for the opportunity to undertake this research at the Faculty of Theology at the University of Copenhagen, and for the warm welcome I have already received here.

Menneskets fordring i en åndelig virkelighed

Et ph.d.-projekt om apokalyptikkens
iscenesættelse af Guds krav om lydighed

Af ph.d.-stipendiat, cand.theol. Stefan Marinus Kristensen

“Med hvilken ret gør du dette? Hvem har givet dig ret til at gøre det?” Sådan siger Jerusalems ledere i Markusevangeliet til Jesus, efter han har lavet ballade inde på tempelpladsen. I fortællingen bliver Jesus her konfronteret af Israels højeste myndighed, som under pagtens bestemmelser har fået retten af Gud til at lede folkets tjeneste i tempelkulten. Scenen er tilrettelagt af den kristne, anonyme forfatter, vi kalder Markus, og ordet “ret”, der bruges i den autoriserede danske oversættelse, dækker over det græske ἐξουσία. En bedre oversættelse af ordet ville måske være “autoritet” eller “myndighed”, fordi det er et kristologisk kernebegreb i skriftet.

Jesus’ besøg i templet fører til sammensværgelsen, der leder til hans korsfæstelse, og det synes netop at være spørgsmålet om autoritet, der i fortællingen er den grundlæggende årsag til konflikterne mellem ham og hans modstandere og i sidste ende til hans domfældelse, for så vidt hans lovovertrædelse består i den bespottelse at tilegne sig Guds autoritet ‘uretmæssigt’.

Spørgsmålet om autoritet gælder imid-

lertid ikke blot konflikterne med de jødiske modstandere. Det gælder også den underliggende, og måske væsentligste, konflikt i evangeliefortællingen, nemlig den, der foregår i den usynlige, åndelige sfære mellem Jesus og de urene ånder og dæmoner. Satan har sin egen myndighed på jorden til at binde mennesker i synd og sygdom med sine hjælpere, selvom denne myndighed ser ud til at have fået sin udløbsdato med Jesus’ komme. Fortællingen henvender sig til et *intended audience*, der således befinder sig i en verden på vej mod dommedag og med to åndelige autoriteter midt i en kosmisk konflikt.

Det er en skæbnesvanger kamp, for det er en dyst om ethvert menneskes lod i evigheden, med Satan på den ene side med sine onde kræfter, og den himmelske, opstandne Jesus på den anden side med Guds livgivende kraft, og hele denne dramatiske situation stiller nu krav til menneskene. Afgørende krav, selv sagt. Denne dualistiske rammeforståelse for menneskets eksistens synes at være forudsat i hele Det Nye Testamente, og som samlet helhed repræsenterer skriftsamlingen det måske mest omfangsrige

litterære eksempel på det fænomen, der opstod inden for jødedommen i århundrederne omkring vor tidsregnings begyndelse: det apokalyptiske verdensbillede.

Autoritet og lydighed

I mit ph.d.-projekt undersøger jeg udvalgte tekster fra apokalyptikkens tidlige periode, fra de ældste dødehavsskrifter til de tidligste kristne skrifter, og med særligt fokus på testamentelitteraturen. Jeg belyser samspillet i disse tekster mellem begreberne autoritet og lydighed, og hvordan dette samspil virker i fremstillingen af de krav, der eksplicit eller implicit stilles til teksternes modtagere som mennesker inden for det stærkt dualistiske apokalyptiske verdensbillede, der især med sit eskatologiske udblik bibringer disse krav en øget vigtighed.

Begrebet autoritet er at finde på næsten alle planer, når vi arbejder med apokalyptikken som et litterært fænomen. Teksternes indhold peger for de flestes vedkommende på, at de er skabt med det grundlæggende formål at påvirke modtagerne til en bestemt tankegang, adfærd og orientering. I apokalyptikkens tekster, der foregiver at levere autoritative åbenbaringer af himmelske hemmeligheder, er det at skrive i en andens navn, pseudepigrafi, et velkendt greb, som en forfatter kan bruge til at tilskrive autoritet til sin tekst og dens budskab.

En anden, relateret, måde, hvorpå et budskab i skriftlig form kan forlenes med autoritet, er gennem fortolkningsstrategien *rewritten Bible*, der har været genstand for et større fokus i den moderne eksegeseforskning. Hvor pseudepigrafien tilegner sig personlig autoritet fra en berømt, fortidig skikkelse direkte, gri-

bes der med *rewritten Bible* indirekte til den 'kanoniske' autoritet fra de bibelske skrifter, idet et nyt budskab her formidles ved at genfortælle og uddybe de kendte fortællinger fra Israels historie. I begge tilfælde gælder det dog, at den autoritet, der implicit gøres krav på ved hjælp af disse greb, ultimativt er Guds autoritet. Man kan forestille sig en autoritetskæde, der er forsøgt 'trukket' af forfatteren fra Gud, igennem teksten, og ud til tekstens publikum. Hvor kraftfuld denne dynamik kunne påvirke modtagerne, og hvad den bliver brugt til, afhænger af de tekniske greb og litterære elementer, som forfatteren anvender.

Autoritet kan også manifestere sig gennem teksternes narrative univers. Det kan vi fx se i tilrettelæggelsen af scenerne i Markusevangeliet, hvor autoriteten kan have en mere direkte påvirkning af tekstens modtagere. Jesus har fået al sin myndighed fra himlen, og hans samtidige, der optræder i fortællingen, såvel som skriftets læsere mødes derfor direkte af Guds egne krav i hele den præskriptive del af indholdet. Det er særligt det præskriptive aspekt af apokalyptikkens litteratur, som er genstand for undersøgelsen i mit projekt, og det er i denne kontekst, at autoritet er en del af begrebsparret autoritet-lydighed, og nærmere bestemt Guds autoritet og menneskets lydighed.

Menneskets fordringer i en åndelig verden

En central tekst for mit projekt, der ligeledes præsenterer en skarpt optegnet udgave af det apokalyptiske verdensbillede, er *De Tolv Patriarkers Testamenter* om patriarken Jakobs sønner. Dette skrift har i moderne forskning fungeret

som mønstereksemplet i afgrænsningen af en mindre gruppe af tekster som 'testamente'-genren. Testamente-skrifterne præsenterer en afskedstale, altså ordene af en kendt bibelsk skikkelse, som er ved enden af sit liv eller sit virke.

Talerne indeholder oftest formaninger og forudsigelser om fremtiden, og disse tekster er særligt interessante i sammenhæng med mit projekt, idet de kan indeholde en bred palet af litterære greb fra forfatterens side til at udøve autoritet, en autoritet, der så bruges til at italesætte sandheder angående lydighed mod Gud. Afskedstalen var i sig selv en hyppigt benyttet litterær form i oldtiden, der alene i kraft af sin alvorlige narrative kontekst skærper betydningen af de sagte ord. Men med 'autoritetskæden', der trækkes i testamente-teksterne, går en lige linje fra Gud til læseren, gennem den anonyme forfatter (pseudepigrافي) og gennem skriftets autoritetsfigur (via *rewritten Bible*). Denne figur, fx Josef, patriarken Jakobs søn, henvender sig med direkte formaninger til de andre karakterer i fortællingen, som læseren så kan spejle sig i.

I *De Tolv Patriarkers Testamenter* kan vi læse om de belæringer, som hver af Jakobs tolv sønner på dødslejet videregiver til deres børn, om hvorledes verden er befolket af onde ånder under "Beliers" herredømme, der leder menneskene væk fra lydighed mod Gud ved hjælp af kødelige laster, men at der også findes en "fredens engel", som kan føre den lydige ind i det evige liv. Skriftets indhold er hovedsageligt karakteriseret ved at være en mere 'filosofisk' eller mondæn form for formaninger, som ligner visdomslitteraturen, og som ikke i sig selv antyder, at dommedag ved tidernes ende skulle have nogen

betydning overhovedet for kravene til patriarkernes adfærd. De eskatologiske passager, der alligevel optræder, synes samtidig afkoblet fra resten af talerne, og selvom det er uklart, hvorfor skriftet er sammensat således, så giver disse passager unægteligt formaningerne en anden, umiddelbar relevans.

Det er i det hele taget det eskatologiske element i den apokalyptiske litteratur, der skærper spørgsmålet om, hvad man som menneske skal gøre for at være lydige mod Gud. Svaret i den nytestamentlige kontekst er i første omgang enkelt: at underordne sig under Guds søns autoritet. Men hvad dette så nærmere bestemt indebærer, er straks mere komplekst og har ikke mindst at gøre med en ny orientering i forhold til Loven, end den vi møder i de fleste andre tekster fra det apokalyptiske forestillingsunivers. I testamente-teksterne, hvor vi i stedet belæres af stemmerne fra mere ligeværdige medmennesker, patriarkerne fra Israels fortid, finder vi samtidig en anden slags formaninger, og selvom den ofte er sammenstillet med eskatologiske forudsigelser, forbindes formaninger og eskatologi som sagt ikke nødvendigvis med hinanden.

Der er generelt en stor variation i litteraturen, og jeg ønsker med min undersøgelse at belyse, hvad der karakteriserer det apokalyptiske verdensbillede som samlet fænomen med hensyn til menneskets fordringer, og mere specifikt hvordan det udformer sig i testamente-litteraturen. Nogle af projektets centrale spørgsmål er derfor: Hvilke krav stilles der konkret med hensyn til menneskets lydighed? Hvordan formidles disse krav i teksterne? Hvordan iscenesættes eller indrammes kravet om lydighed i forhold

til begrebet autoritet? Hvor stort fokus er der generelt på elementet lydighed, og er der særlige sammenhænge, der medfører et øget fokus herpå? I hvor høj grad forventes det, at menneskene skal kunne leve fuldt ud op til kravene? Og hvordan adskiller temaet eller kravet om lydighed i disse tekster, der præsenterer et apokalyptisk verdensbillede, sig fra det samme tema i den bibelske profet- og visdomslitteratur?

Med andre ord, hvad er det, disse tekster kræver af deres intenderede modtagere, og hvordan bruges autoritetsbegrebet af forfatterne til at give vægt til deres skrifter.

AMRAM-projektet

Mit projekt udarbejdes som en del af det større forskningsprojekt på fakultetets Afdeling for Bibelsk Eksegese med navnet AMRAM, der ledes af professor Jesper Høgenhaven med en tre-årig bevilling fra Danmarks Frie Forskningsfond. Projektets grundlæggende sigte er at undersøge apokalyptikkens rødder ved at se nærmere på, hvordan autoritet forvaltes i den tidlige apokalyptiske litteratur (for en mere detaljeret præsentation af

AMRAM, se Jesper Høgenhavens bidrag til TEOL-information nr. 64). Udgangspunktet for projektet er beskæftigelsen med en bestemt, tidlig testamente-tekst, *Amrams Visioner*, der dukkede op blandt dødehavsskrifterne – et skrift, jeg selv behandler i min afhandling.

Det skal forestille at være et afskrift af et dokument, der indeholder afskedstalen for Moses' far, Amram, hvori han blandt andet beretter om visse begivenheder i sit liv, og en af disse begivenheder er en åbenbaring i en drøm, hvor han møder to åndelige skikkelser. Den ene er en mørk, monsterlignende figur, mens den anden er en lysende figur, der forklarer Amram, at Gud har sat disse to åndelige væsener til at herske over alle menneskene. Denne skræmmende åbenbaring indebærer så, at ethvert menneske indfinder sig enten som en del af mørkets børn eller en del af lysets børn, og ved hans drømmemøde med de to væsener er de åbenbart i færd med at dyste om autoriteten over Amram.

Det er i den forbindelse, at han tilsyneladende bliver stillet over for et skæbnesvangert valg – netop på et sted, hvor manuskriptet er i stykker! Det, vi kan læse, er nemlig: "Ved hvem af os vil du ...".

Teologisk Forening

Efterårssemester 2022

Tirsdag den 27. september kl. 18.30

Forsker, ph.d. Emil Hilton Saggau, Lunds Universitet

Mellem ørkenen og kejserriget

– moderne ortodoks teologi ved en skillevej i Ukraine

Tirsdag den 4. oktober kl. 18.30

Professor, dr.theol. Jesper Høgenhaven

Et skattekort til verdens ende?

Kobberrullen fra Det Døde Hav, visdom og apokalyptik

Tirsdag den 11. oktober kl. 18.30

Lektor, ph.d. Tine Roesen

Dostojevskijs forfatterskab

Tirsdag den 25. oktober kl. 18.30

Ph.d., cand.phil. Esben Korsgård Rasmussen

Hvad er politik?

Modernitet og arven fra antikken (Hobbes og Aristoteles)

Tirsdag den 8. november kl. 18.30

Ph.d.-studerende Niels Nykrog

”Typologi og tragedie”:

Tragediens genfødsel i reformationstiden

Fredag den 16. december

Teologisk Forenings Julefest

Alle foredrag finder sted på Markedspladsen på Det Teologiske Fakultet,
Søndre Campus, Karen Blixens Plads 16.

Bemærk at foredragene begynder kl. 18.30.

Kierkegaardselskabet

Program for efterårssemesteret 2022

Torsdag den 29. september, kl. 19.30

Samtalesalon med Niels Cappelørn, dr. theol.

Tema følger

Torsdag den 27. oktober, kl. 19.30

Et Forsøg i den fragmentariske Stræben'

Kierkegaard om begreb og stemning

Cecilie Varslev-Pedersen, ph.d. i filosofi

Torsdag den 24. november, kl. 19.30

Pessimismen i Kierkegaards sene teologi

Per Jepsen, ph.d., ekstern lektor ved Institut for Kommunikation og
Humanistisk Videnskab, Roskilde Universitet

Torsdag den 26. januar, kl. 19.30

Spor efter Kierkegaard i den nuværende fysik

Hans Halvorson, professor i filosofi ved Princeton University
og Københavns Universitet

Alle foredrag finder sted på Københavns Universitet, Søndre Campus,
Karen Blixens Plads 16 eller Njalsgade 76, auditorie 9A-0-01.

Kalender for Det Teologiske Fakultet

Arrangementer ved Det Teologiske Fakultet

Dette er et udvalg af de arrangementer på fakultetet, der er planlagt ved redaktionens afslutning for efterårssemesteret 2022.

De øvrige kan ses under arrangementer på www.teol.ku.dk, som vil blive løbende opdateret.

Alle arrangementerne er opgivet med præcise minuttal.

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres desuden i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad og så vidt muligt i Præsteforeningens Blad samt eventuelt i dagspressen. Alle arrangementerne er opgivet med præcise minuttal.

Kalender for **Teologisk Forening** se s. 39

Kalender for **Søren Kierkegaard selskabet** se s. 40

Torsdag den 8. til fredag den 9. september 2022

Stiftskonference ”Himmelske kroppe”.

Sted: Det Teologiske Fakultet

Arr.: Center for Kirkeforskning, Det Teologiske Fakultet, KU, i samarbejde med Fyens Stift, Helsingør Stift, Københavns Stift, Roskilde Stift og Lolland-Falsters Stift.

Fredag den 9. september 2022 kl. 13.15

Semesteråbningsforelæsning

ved professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen “Økologisk teologi: Om den fremmede, den kultiverede og den infiltrerede natur”.

Sted: Kierkegaard auditoriet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Det Teologiske Fakultet

Fredag den 16. september 2022 kl. 15.00-18.00

Temadag på Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet:
Dødehavsrullerne – 75 år efter fundene i ørkenen (1947-2022).

Sted: Kierkegaard Auditoriet (9A-0-01), Karen Blixens Plads 16,
2300 København S.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 6. til fredag den 7. oktober 2022

PRIVACY Symposium: Privacy and Colonialism.

Sted: Oplyses senere

Arr.: Centre for Pricacy Studies

Fredag den 14. oktober 2022 kl. 10.00

Studienævnets temadag.

Sted: Kierkegaard auditoriet (9A-0-01), Karen Blixens Plads 16,
2300 København S.

Arr.: Studienævnet for Teologi

Fredag den 4. november 2022 kl. 13.15-15.00

Gæsteforelæsning ved Prof. Christian Danz:

“A Contemporary Consideration of Karl Barth’s and Paul Tillich’s Reception
of Martin Luther’s Conception of Christian Faith”

Sted: Kierkegaard auditoriet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Fredag den 11. til lørdag den 12. november 2022

**Konference:
STAY HOME: New perspectives on the home.**

Sted: The Royal Danish Academy

Arr.: Centre for Privacy Studies

Onsdag den 30. november til torsdag den 1. december 2022

**SYMPOSIUM: Practices of Privacy:
Vestiges of Dialogue and its Places**

Sted: Oplyses senere

Arr.: Centre for Privacy Studies

Seneste titler i serien Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

Den komplette liste kan ses på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>

87. Melissa Sayyad Bach. *Power of Perception in the Community Rule through Stability & Change*. 2021. 192 s.
88. Julie Skovgaard Sommer von Würden. *Elimu: Education and Islamic Knowledge in Zanzibar*. 2020. 330 s.
89. Tina Folke Drigsdahl. *Det helliges dekonstruktion: En læsning af Jean-Luc Nancys tese om kristendommens selv-dekonstruktion og (som følge deraf) en skitse til en kenotisk liturgi*. 2021. 303 s.
90. Karin Braüner Vium Mikkelsen. *Folkekirke og (børne)konfirmander med autisme-spektrumforstyrrelse: Et empirisk og teologisk studium af inklusion i folkekirkens relationelle liv*. 2021. 398 s.
92. Dorte Kappelgaard. *Kirke i bevægelse – at understøtte lokal udvikling af kontekstuelle kirkelige praksisser*. 2021. 263 s.
93. *Teologi – Derfor! En artikelsamling om teologien og dens fag*. Redigeret af Carsten Selch Jensen. 2022. 64 s.
94. Kerstin Wimmer. *A Broken Hallelujah. A Theology of Martin Luther's Liturgical Simul*. 2022. 261 s.
95. Nanna Eva Nissen. *Forensic Theology and the Evaluation of Blasphemy Offences. The Prosecution of Written Pacts with the Devil in Denmark-Norway between 1634 and 1754*. 2022. 383 s.
96. Kasper Siegismund. *Bibelsk aramæisk: Grammatisk oversigt og sproglige kommentarer til de aramæiske dele af Daniels Bog (samt uddrag af Genesisapokryfen fra Qumran)*. 2022. 186 s.

Bøger, der ikke er udsolgt, kan købes hos Academic Books, Søndre Campus.

Adskillige af bindene er desuden tilgængelige som e-bøger og kan hentes gratis på <http://teol.ku.dk/Forskning/publikationer>.

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
KAREN BLIXENS PLADS 16
DK - 2300 KØBENHAVN S

WWW.TEOL.KU.DK

**Politi og privatliv i 1700-tallets Altona. Johann Peter Willebrand om
politimesterens pligter og opgaver**
JESPER JAKOBSEN

Ny teknologi i en gammel verden. Kunstig intelligens og oldhebraiske tekster
MARTIJN NAAIJER OG MARTIN EHRENSVÄRD

Center for Paradoksstudier – med fokus på Initiativet til studiet af kirke og liturgi
NETE HELENE ENNGAARD OG JOHANNE STUBBE TEGLBJÆRG KRISTENSEN

Krigen i Ukraine: Teologiske perspektiver, problemfelter og praktik
EMIL HILTON SAGGAU

**Forskelle på ortodoks og vestlig kristendom. Refleksioner over Jakob Wolfs
analyse af sekulariseringen**
CHRISTIAN GOTTLIEB

Et semester i USA. En guide til udveksling på Yale Divinity School
TEA KRISTINA LANGE OLSEN

Reading the Arabic Qur'an in Early Modern Europe
PAUL BABINSKI

**Menneskets fording i en åndelig virkelighed. Et ph.d.-projekt om apokalyptikkens
iscenesættelse af Guds krav om lydighed**
STEPHAN MARINUS KRISTENSEN

ISSN 0905-4200